

MIESIĘCZNIK
STOWARZYSZENIA
BIBLIOTEKARZY POLSKICH
I BIBLIOTEKI PUBLICZNEJ M.ST. WARSZAWY

2/2005

BIBLIOTEKARZ

Cena zł 9,00 (w tym VAT 0%)

Katarzyna WINOGRODZKA:

Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2004

Bolesław HOWORKA:

Dozwolony użytek chronionych utworów w znowelizowanej ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych

Ewa GŁOWACKA:

Benchmarking w bibliotekach

Alicja LIPIŃSKA

Program ochrony starodruków – digitalizacja inkunabułów i postinkunabułów w WiMBP w Zielonej Górze

Biblioteka Analiz

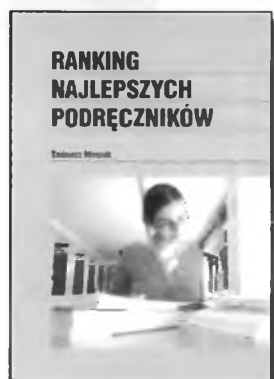
przedstawia bestsellerowe publikacje:

Łukasz Gołębiowski **Rynek książki w Polsce 2004**

Kompendium wiedzy o rynku wydawniczo-księgarskim. Analiza zmian, prognozy rozwoju poszczególnych segmentów rynku, szczegółowo omówione największe wydawnictwa, hurtownie i sieci księgarskie. Charakterystyki firm, informacje o obrotach, sprzedaży książek, zatrudnieniu itp.

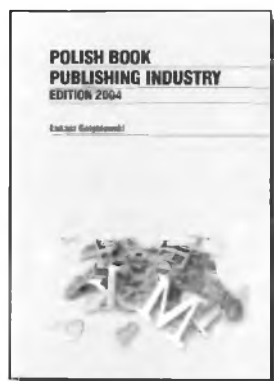
Cena: Rynek książki w Polsce 2004. Wydawnictwa – 60 zł
Rynek książki w Polsce 2004. Dystrybucja – 40 zł

Tadeusz Mosiek **Ranking najlepszych podręczników**

Autor opisuje podręczniki na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej. Nie zawsze są to podręczniki najbardziej popularne, nie zawsze dostosowane do możliwości większości uczniów na danym etapie kształcenia. Są to jednak publikacje, na które – z różnych powodów – warto zwrócić uwagę przed podjęciem decyzji o wyborze podręczników.

Cena: 30 zł

Łukasz Gołębiowski **Polish Book Publishing Industry. Edition 2004**

Publikacja w języku angielskim. Omówienie najważniejszych tendencji oraz aktualnej sytuacji rynku wydawniczego w Polsce. Najważniejszą częścią opracowania jest lista stu największych polskich wydawnictw, łącznie z podaniem osiągniętych przez nie obrotów, liczby wydanych tytułów, nakładów, a także – w niektórych wypadkach – wyników finansowych. Listę uzupełnia adresografia omówionych podmiotów.

Cena: 30 zł

Mówiąc między nami

W połowie grudnia, po trzech miesiącach od ogłoszenia „Strategii rozwoju kultury na lata 2004-2013” i Narodowego Programu Kultury „Promocja czytelnictwa i rozwoju sektora książki” temat ten nadal nie gości w mediach, o dalszych działaniach inicjatorów i autorów tych dokumentów też jakoś nie słychać, a w środowisku bibliotekarzy publicznych trwa oczekiwanie na obiecaną, lecz opóźniającą się nadejście z Ministerstwa Kultury pieniędzy na zakupy nowych książek, co osłabia uwagę i zainteresowanie dokumentami programowymi.

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, uznawszy dokumenty dotyczące strategii i programów za szansę dla bibliotek, udzieliło poparcia inicjatywie resortu kultury, co znalazło wyraz w: zajętej stanowisku wobec tych dokumentów programowych (zob. „Bibliotekarz” 2004 nr 11), w piśmie SBP do członków sejmowych komisji kultury i budżetu popierającym projekt budżetu kultury na 2005 r. w części dotyczącej kultury, a ostatnio – w wystąpieniu ZG SBP do Sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu o spowodowanie dokonania kontroli i oceny procesu realizacji ustawowego wymogu powoływania powiatowych i gminnych bibliotek publicznych. Jak napisano w wystąpieniu SBP, postulat ten „wiąże się ściśle z przyjętą z inicjatywy ministra kultury przez Radę Ministrów strategią rozwoju kultury na lata 2004-2013. Pomyślnie urzeczywistnienie tej strategii, tak ważnej w procesie budowy społeczeństwa informacyjnego, jest uwarunkowane istnieniem sieci bibliotek powiatowych, jako podstawowych ogniw ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Sieć tę w sposób wydatny uzupełniają mają gminne biblioteki publiczne, które również winny być powoływane z mocy ustawy”.

SBP inicjatywę i działania Ministerstwa Kultury traktuje poważnie. Dlatego niepokoi nas przeciągające się milczenie wokół realizacji strategii i programów oraz przejawy rezerwy, a niekiedy dystansowania się wobec nich. Oczekujemy zapowiadanych kierunkowych działań operacyjnych, konsultowania ich ze środowiskiem bibliotekarskim, poddania pod dyskusję, by jak najszerze kręgi bibliotekarzy mogły się włączyć w ich realizację. Mamy do tego prawo jako członkowie największej organizacji społeczno-zawodowej w obszarze kultury, w której statucie została zapisana troska o interesy czytelników i pracowników bibliotek. Zapominając o tym sprzeniewierzylibyśmy się wielomilionowym rzeszom czytelników i tysiącom pracowników bibliotek. Żadne koniunkturalne względy nie mogą nas od tego odwieść.

Ostatnie wystąpienie SBP do Sejmowej Komisji Kultury i Środków Przekazu o kontrolę realizacji ustawy jest inicjatywą konieczną, idącą w sukurs inicjatywom resortu kultury. Ma bowiem na celu doprowadzenie do odbudowy pełnej struktury sieci bibliotek publicznych, dotychczas kaleczonych likwidacjami, przekształceniami oraz zaniedbaniami w tworzeniu bibliotek publicznych. Bez odbudowy pełnej sieci bibliotek mówienie o realizacji programu promocji czytelnictwa i unowocześnieniu pracy bibliotek wydaje się niepoważne.

Nie budzi wątpliwości, że jeśli realizacji zapisów ustawy nie kontrolują właściwe organy, powinnością SBP, jako organizacji społeczno-zawodowej i obywatelskiej, jest domaganie się od parlamentu właściwych kroków w celu zmiany istniejącego stanu rzeczy. Sieć bibliotek publicznych została bowiem osłabiona. Jej węzły w postaci bibliotek powiatowych istnieją w zaledwie 77% powiatów – mimo obowiązującego od pięciu lat ustawowego obowiązku ich utworzenia przez powiaty. Tylko trzy województwa mogą pochwalić się kompletem bibliotek powiatowych. Zrozumiałe, że w tak dziurawej sieci spajające ją więzy współdziałania i współpracy przestają funkcjonować. W gminach sytuacja jest lepsza, ale i tak 21 gmin nie zauważa ciężącego nad nimi ustawowego obowiązku prowadzenia co najmniej jednej biblioteki publicznej. Jednocześnie kontynuowany jest proces likwidacji filii bibliotecznych, i to zwykle tam, gdzie są one bardzo potrzebne. Sytuację pogarsza ponad 1800 bibliotek i filii bibliotek publicznych włączonych do innych instytucji, co – w świetle wyjaśnień prawnych Ministerstwa Kultury, publikowanych w dziale listów na następnych stronach – oznacza prawne i faktyczne przekształcenie tych bibliotek w komórki organizacyjne innych instytucji i zerwanie więzi z siecią. Mimo to żaden organ administracji państwowej nie reagował i nie reaguje na te realia. Ustawa o bibliotekach jest chyba jednym z najbardziej nieprzeznaczonych tej rangi aktów prawnych. Potrzeba kontroli realizacji postanowień ustawy jest więc oczywista. Tym bardziej, że wcześniejsze apele bibliotekarzy do regionalnych izb obrachunkowych, władnych egzekwować zapisy ustawy o obowiązku prowadzenia biblioteki publicznej przez samorządy, nie przyniosły oczekiwanych rezultatów.

Wszystkim, którzy przekazali mi życzenia świąteczne i noworoczne, serdecznie dziękuję i odwzajemniam je z całego serca.

Jau Wołosz

Listy

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna
im. Marszałka Józefa Piłsudskiego

l. dz. S-869/2004

27 października 2004 r.

Ministerstwo Kultury
Departament Prawno-Legislacyjny
Krakowskie Przedmieście 15/17
00-071 Warszawa

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka J. Piłsudskiego w Łodzi uprzejmie prosi o interpretację prawną i jednoznaczne wyjaśnienie statusu bibliotek publicznych wchodzących w skład innych jednostek organizacyjnych, np. ośrodków kultury, urzędów gmin.

1. Zgodnie z art. 19 ust. 2 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach: Gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

Czy gminy, w których funkcjonują biblioteki publiczne wchodzące w skład ośrodków kultury (instytucji kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego), realizują art. 19 ust. 2 ustawy o bibliotekach?

2. Zgodnie z art. 18 ust. 2 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach: Bibliotekami publicznymi są, organizowane w formie instytucji kultury, Biblioteka Narodowa oraz biblioteki jednostek samorządu terytorialnego. W odpowiedzi Dep. Ekonomicznego z dnia 26 kwietnia 2004 r. znak: DE-IV-10-12/173/2004, na zapytanie dyrektora Gminnego Ośrodka Kultury w Dzierżąnej (woj. łódzkie, gm. Zgierz) stwierdzono: „Należy zaś zauważyć, że „biblioteka publiczna” wymieniona w statucie Ośrodka – jako wchodząca w jego skład – nie spełnia warunków „biblioteki publicznej w rozumieniu ustawy o bibliotekach. [...] Określenie w statucie Ośrodka „Gminnej Biblioteki Publicznej” wchodzącej w skład Ośrodka narusza przepisy ustawy o bibliotekach i Wojewoda Łódzki powinien wnieść zastrzeżenie do uchwały Rady Gminy Zgierz nadającej statut. Istniejący stan rzeczy nie spełnia w związku z powyższym określonego w art. 19 ust. 2 ustawy obowiązku prowadzenia co najmniej jednej biblioteki publicznej przez gminę. Oczywiście jakakolwiek instytucja kultury (i nie tylko) – np. ośrodek kultury – może prowadzić własną bibliotekę, która nie jest jednak „biblioteką publiczną” lecz wewnętrzną komórką organizacyjną tej instytucji o charakterze działu (wydziału, oddziału itp.) i która może mieć swoje filie (ale nie są to filie w rozumieniu ustawy o bibliotekach, która i to pojęcie określa) lub inaczej nazywające się – nazwa nie ma w takiej sytuacji znaczenia – komórki strukturalne”.

Czy zgodnie z zapisem art. 18 ust. 2 uprawnione jest zaliczanie do bibliotek publicznych placówek nie będących instytucjami kultury? Placówki te są jedynymi bibliotekami publicznymi na danym terenie i jedynymi bibliotekami publicznymi finansowanymi przez daną jednostkę samorządu terytorialnego.

3. W województwie łódzkim znajduje się 39 bibliotek publicznych (99 placówek wraz z filiami), które organizacyjnie znajdują się w strukturach ośrodków kultury.

Dnia 26 sierpnia 2004 r. Uchwałą Nr XXII/210/04 Rady Gminy Zgierz w sprawie zmiany w Statucie Gminnego Ośrodka Kultury, dotychczasowy zapis:

„W skład Ośrodka wchodzi:

- 1) Gminna Biblioteka Publiczna w Białej z filiami:
 - a) Biblioteka Publiczna w Ustroniu,
 - b) Biblioteka Publiczna w Szczawinie,
 - c) Biblioteka Publiczna w Giecznie”.

zastąpiono zapisem:

„W skład Ośrodka wchodzi:

- 1) Gminna Biblioteka w Białej z filiami:
 - a) Filia gminnej biblioteki w Ustroniu
 - b) Filia gminnej biblioteki w Szczawinie”.

Powyższa Uchwała Rady Gminy Zgierz była odpowiedzią na zapytanie dyrektora Gminnego Ośrodka Kultury w Dzierżąnej, które skierował do Departamentu Ekonomicznego Ministerstwa Kultury (odpowiedź z 26 kwietnia 2004 r. znak: DE-IV-10-12/173/2004).

Wyjaśniamy, iż w gminie Zgierz (woj. łódzkie), Gminny Ośrodek Kultury ma siedzibę w Dzierżąnej, Gminna Biblioteka ma siedzibę w Białej. Filia w Giecznie została zlikwidowana w II półroczu 2004 r.

Czy usunięcie słowa „publiczna” ma uzasadnienie i jakie to pociąga skutki prawno-organizacyjne?

Czy statuty ośrodków kultury zawierające np. zapis: „W skład Gminnego Ośrodka Kultury wchodzi: Gminna Biblioteka Publiczna w oraz filie tworzone przez GOK” muszą być zmienione?

4. Zgodnie z art. 20a ust. 1 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach: Powiatowa biblioteka publiczna realizuje odpowiednio zadania określone w art. 20 w ust. 1 w pkt. 1, 2, 4 i 5 oraz współdziała z wojewódzką biblioteką publiczną.

Czy zapis ten dotyczy również bibliotek znajdujących się w strukturach GOK?

Zapytanie dotyczy oczywiście tych bibliotek, które są uznawane za biblioteki publiczne.

W odpowiedzi Dep. Ekonomicznego z dnia 26 kwietnia 2004 r. na zapytanie dyrektora Gminnego Ośrodka Kultury w Dzierżąnej (woj. łódzkie, gm. Zgierz) stwierdzono: „Również biblioteka powiatowa (powiatowo-miejska) nie ma żadnych kompetencji w stosunku do bibliotek gminnych, które w rzeczywistości są elementami wewnętrznej struktury innej instytucji kultury, gdyż zgodnie z art. 20a ust. 1 ustawy o bibliotekach „powiatowa biblioteka publiczna realizuje odpowiednio zadania określone w art. 20 ust. 1 pkt. 1, 2, 4, i 5...” – natomiast zadania te odnoszą się do bibliotek publicznych (samodzielnych)”.

Czy powiatowa biblioteka publiczna może występować do bibliotek publicznych wchodzących w skład miejskich i gminnych ośrodków kultury o przekazanie planów pracy i sprawozdań z działalności oraz czy uzasadnione jest udzielanie przez tę bibliotekę pomocy instrukcyjno-metodycznej oraz szkoleniowej?

5. Zgodnie z art. 20 ust. 1: Do zadań wojewódzkiej biblioteki publicznej należy:
pkt. 3) badanie stanu i stopnia zaspokajania potrzeb użytkowników, analizowanie stanu, organizacji i rozmie-

szczenia bibliotek oraz formułowanie i przedstawianie organizatorom propozycji zmian w tym zakresie, pkt. 4) udzielanie bibliotekom pomocy instrukcyjno-metodycznej i szkoleniowej.

pkt. 5) sprawowanie nadzoru merytorycznego w zakresie realizacji przez powiatowe i gminne biblioteki publiczne zadań określonych w art. 27 ust. 5.

Czy zadania wojewódzkiej biblioteki publicznej powinny być ograniczone tylko do bibliotek publicznych będących instytucjami kultury?

6. Biblioteki publiczne zobowiązane są do sporządzania rocznego formularza Głównego Urzędu Statystycznego „K-03 Sprawozdanie biblioteki publicznej za rok ...”.

W objaśnieniach do sprawozdania stwierdza się: „Sprawozdanie sporządzają biblioteki publiczne i ich filie oraz zakładowe biblioteki beletrystyczne. Sprawozdanie obejmuje również biblioteki publiczne, nie stanowiące samodzielnych jednostek organizacyjnych, funkcjonujące w strukturze innych instytucji, np. w domach i ośrodkach kultury lub w ośrodkach sportu i rekreacji”.

Czy w związku z pytaniem zawartym w p. 3 niniejszego pisma, biblioteki publiczne, które nie są instytucjami kultury zobowiązane są przekazywać dane do GUS? Czy wojewódzka biblioteka publiczna powinna wykazywać te placówki w sprawozdaniach, analizach, wykazach i innych informacjach przygotowywanych o bibliotekach publicznych?

Dotychczas WiMBP w Łodzi uznawała i uznaje te biblioteki za biblioteki publiczne.

7 Czy biblioteki publiczne znajdujące się w strukturze ośrodków kultury są uprawnione do otrzymywania dotacji Ministerstwa Kultury na zakup nowości wydawniczych? WiMBP w Łodzi przy podziale kwot z dotacji Ministerstwa Kultury w 2004 r. realizowanej w IV kwartale br. uwzględniała ww. biblioteki. Jednak, czy w planowanych dotacjach z Ministerstwa Kultury na zakup nowości wydawniczych w roku 2005 biblioteki te powinny być również brane pod uwagę przy podziale dotacji?

8. W ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst ujednolicony obowiązujący) w art. 7 ust. 1, stwierdza się: „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: 9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Czy zapis „bibliotek gminnych i innych instytucji kultury” należy interpretować tak, że biblioteka gminna musi być instytucją kultury, nawet jeżeli w nazwie nie ma słowa „publiczna?”

9. W ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity, obowiązujący) w art. 9 ust. 2 stwierdza się: „Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym”.

W art. 20 ust. 1 stwierdza się: „Podział instytucji kultury polega na utworzeniu dwóch lub więcej instytucji kultury w oparciu o załogę i mienie należące do instytucji ulegającej podziałowi”.

Jakie kroki prawne powinien podjąć samorząd gminny, który twierdzi, że ze względów ekonomiczno-organizacyjnych nie ma możliwości utworzenia nowej instytucji kultury – biblioteki publicznej, a dotychczasowa funkcjonuje w innej strukturze?

Należy podkreślić, że biblioteka i jej filie obsługują tę samą społeczność czytelniczą, którą obsługiwałaby biblioteka publiczna – instytucja kultury.

10. W województwie łódzkim funkcjonują również biblioteki publiczne wchodzące w skład struktury organizacyjnej urzędów gmin, np. w gminie Głowno (pow. zgierski), gm. Szczerców (pow. bełchatowski), gm. Rozprza (pow. piotrkowski). Czy biblioteki te zaliczają się do bibliotek publicznych?

11. Czy Ministerstwo Kultury przewiduje uregulowania prawne związane z ww. problematyką?

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka J. Piłsudskiego uprzejmie informuje, iż odpowiedzi sformułowane w piśmie Dep. Ekonomicznego z dnia 26 kwietnia 2004 r., stawiają pod znakiem zapytania zadania, które dotychczas realizują wojewódzkie biblioteki publiczne oraz biblioteki publiczne o statusie biblioteki powiatowej w stosunku do bibliotek publicznych niebędących instytucjami kultury.

Uprzejmie prosimy o uznanie odpowiedzi na postawione pytania za pilne. Proponujemy również, aby interpretacja prawna dotycząca wyjaśnienia statusu bibliotek publicznych wchodzących w skład innych jednostek organizacyjnych, np. ośrodków kultury, urzędów gmin została umieszczona na stronach WWW Ministerstwa Kultury oraz przekazana do prasy bibliotekarskiej oraz internetowego serwisu EBIB.

zastępca dyrektora
ds. merytorycznych
mgr Piotr Bierzczński
starszy kustosz

Do wiadomości:

Ministerstwo Kultury – Departament Ekonomiczny
Ministerstwo Kultury – Departament Współpracy z Samorządami i Upowszechniania Kultury
Biblioteka Narodowa – Michał Jagiello – przewodniczący Krajowej Rady Bibliotecznej
Biblioteka Narodowa – Jan Wołosz – Pełnomocnik Dyrektora Biblioteki Narodowej ds. bibliotek publicznych

Ministerstwo Kultury
Departament Prawno-Legislacyjny
Ewa Ziemiszewska
z-ca dyrektora

DP. 024/287/04/GH Warszawa 30 listopada 2004 r.

Pan
Piotr Bierzczński
Z-ca Dyrektora
Wojewódzkiej i Miejskiej
Biblioteki Publicznej
im. Marszałka Józefa Piłsudskiego
ul. Gdańska 100/102
90-508 Łódź

Szanowny Panie Dyrektorze,

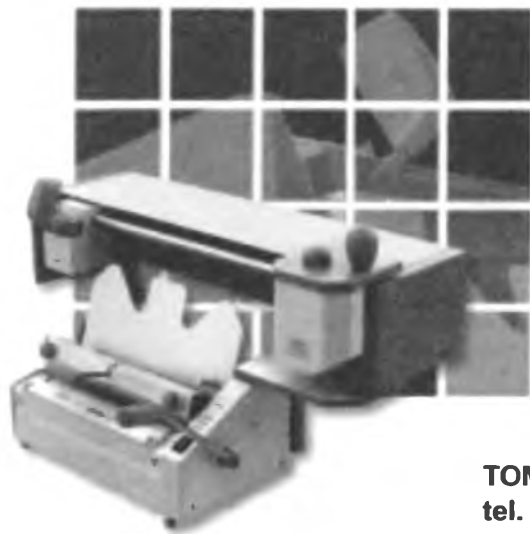
W związku z otrzymanym pismem z dnia 27 października 2004 r. znak L.dz. S-869/2004 Departament Prawno-Legislacyjny wyraża następujące stanowisko:

1. Gminy, które nie powołały bibliotek jako instytucji kultury nie realizują ustawy o bibliotekach w zakresie określonym w art. 19 ustawy o bibliotekach.
2. Takie zaliczanie, o którym mowa w omawianym piśmie, jest nieuprawnione. Zgodnie, bowiem z art. 10 ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej instytucje kultury tworzą jedynie Ministrowie, Kierownicy urzędów centralnych oraz jednostki samorządu terytorialnego.

3. Biblioteka publiczna jest nią tylko wtedy, jeżeli zorganizowana została w formie instytucji kultury. Zatem Departament Prawno-Legislacyjny podziela pogląd wyrażony w pismach Departamentu Ekonomicznego. W przypadku określenia siedzib kwestię tę winien jednoznacznie rozstrzygać statut. Jeżeli natomiast chodzi o skutki prawno-organizacyjne to stwierdzić należy, iż wszelkie przepisy adresowane wprost do bibliotek publicznych nie mają zastosowania do bibliotek usytuowanych w wewnętrznych strukturach danej jednostki organizacyjnej.
4. Biblioteka powiatowa może występować o przekazanie jej informacji w merytorycznie uzasadnionym zakresie. Nie ma jednak żadnych sankcji dla placówek, które informacji takiej nie dostarczają. Można w tym przypadku mówić jedynie o współpracy nie zaś o obowiązku. Przepisy ustaw nie zawierają żadnych postanowień, które mogłyby zabronić udzielania pomocy, o której mowa w piśmie.
5. Zadania wojewódzkiej biblioteki publicznej określone w art. 20 ustawy o bibliotekach, zdaniami departamentów merytorycznych, skierowane są przede wszystkim do bibliotek posiadających status instytucji kultury.
6. Badania GUS dotyczą możliwości zaspokojenia potrzeb czytelnicy przez biblioteki posiadające różne statusy prawne, zatem informacje te winny być przesyłane przez biblioteki, które wymienione zostały w objaśnieniach do sprawozdania K-03. Wojewódzka biblioteka publiczna winna wykazywać biblioteki publiczne, a przygotowując sprawozdanie o możliwościach zaspokajania potrzeb czytelnicy mieszkańców winna uwzględniać w nim także inne placówki realizujące to zadanie.
7. Zdaniami Departamentu Współpracy z Samorządami i Upowszechniania Kultury, który opracował zasady udzielania dotacji na cele, o którym mowa w piśmie, biblioteki wchodzące w skład innych jednostek organizacyjnych powinny być brane pod uwagę przy podziale dotacji.
8. Według opinii Departamentu Ekonomicznego i Departamentu Współpracy z Samorządami i Upowszechniania Kultury oraz zgodnie z brzmieniem, art. 18 ust. 2 ustawy o bibliotekach, bibliotekami publicznymi są, zorganizowane w formie instytucji kultury, Biblioteka Narodowa oraz biblioteki jednostek samorządu terytorialnego. Zatem nie każda biblioteka gminna będzie gminną biblioteką publiczną, jeżeli obowiązek jej utworzenia oceniony zostanie wyłącznie na podstawie zadań własnych gminy określonych w ustawie o samorządzie gminnym.
9. Zgodnie z art. 9 ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Natomiast zgodnie z art. 19 ust. 2 ustawy o bibliotekach gmina organizuje i prowadzi, co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych. Zatem z brzmienia tych przepisów wynika jednoznaczny obowiązek zorganizowania gminnej biblioteki publicznej i obowiązku tego nie da się w żaden sposób ominąć.
10. Zgodnie z tym, co zostało wyżej omówione oraz biorąc pod uwagę wyrażone w tym zakresie dotychczasowe opinie, bibliotek tych nie można zaliczyć do instytucji kultury.
11. Z informacji uzyskanych od Departamentu Współpracy z Samorządami i Upowszechniania Kultury planowana jest nowelizacja ustawy o bibliotekach a jej zakres uzgodniony będzie z Krajową Radą Biblioteczną, jednak w chwili obecnej trudno jest precyzyjnie określić termin.

Z poważaniem
Ewa Ziemiszewska

Revolucja w utrzymaniu zasobów księgarskich

FASTBIND

Prosty i tani w użytkowaniu system profesjonalnej naprawy książek we własnym zakresie

Samodzielna archiwizacja – tworzenie roczników czasopism, biuletynów, raportów, itp.

TOMACO-INTRO, Radomsko
tel. /044/ 6821600, fax: /044/ 6821019
e-mail: poligrafia@tomaco.pl

Zapraszamy na stronę: www.tomacografik.pl/biblioteki

Artykuły

Katarzyna Winogrodzka

Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2004

Prezentowany raport został opracowany na podstawie badania ankietowego, przeprowadzonego we wszystkich bibliotekach wojewódzkich. Jest kontynuacją badań ankietowych prowadzonych przez Komisję Automatyzacji przy ZG SBP od 2000 r. Podjęta w 2002 r. przez Komisję Automatyzacji, na prośbę Ministerstwa Kultury, analiza stanu automatyzacji bibliotek publicznych w Polsce i przygotowany na jej podstawie raport „Stan i plany komputeryzacji bibliotek publicznych”¹ stały się punktem odniesienia do opracowania tegorocznej ankiety wzbogaconej pytaniami z ankiety opisowej². Zmiana formy ankiety została wprowadzona po uzgodnieniach w gronie członków Komisji Automatyzacji.

Ankieta zawierała 8 grup pytań, które dotyczyły:

- I – stanu komputeryzacji WBP
- II – stanu komputeryzacji bibliotek publicznych w województwie
- III – programów bibliotecznych
- IV – komputeryzacji procesów bibliotecznych
- V – digitalizacji
- VI – finansowania komputeryzacji
- VII – pomocy w komputeryzacji świadczonej przez WBP na rzecz bibliotek niższego stopnia
- VIII – przeszkód w komputeryzacji.

Poprzez powtarzalność badania, uzyskano dane pozwalające na ocenę skali postępu procesów wdrażania nowych technologii w bibliotekach publicznych w latach 2000-2004.

Na podstawie danych uzyskanych z badania, na dzień 30 czerwca 2004 r. w Polsce było 8663 placówek bibliotecznych. Zmiany w liczbie placówek uczestniczących w komputeryzacji przedstawia poniższe zestawienie:

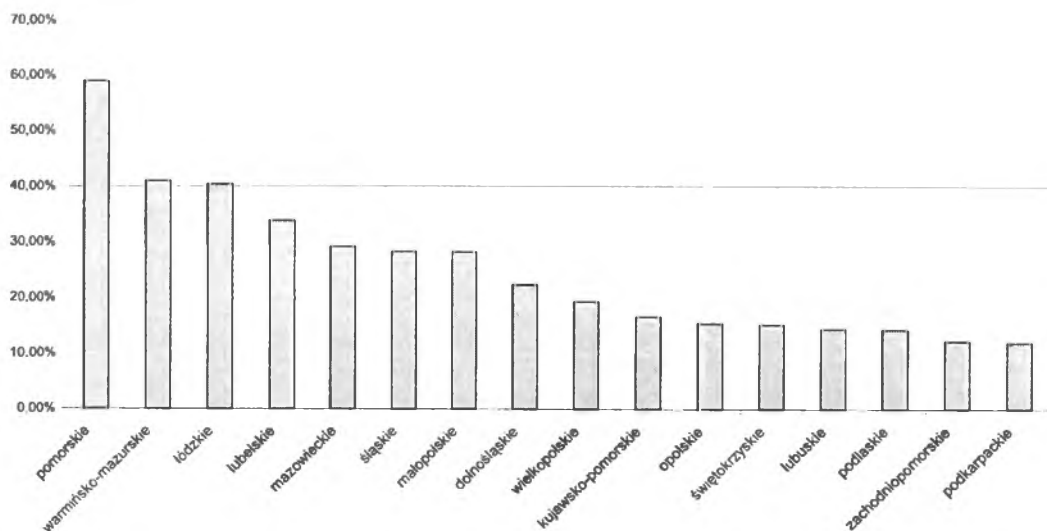
Tabela 1

	2000	2002	2004
Liczba bibliotek publicznych i ich filii	8946	8858	8663
W tym skomputeryzowanych i komputeryzujących się	831	1336	2223
Procent skomputeryzowanych i komputeryzujących się	9,3%	15,08	25,66%
W ankiecie postawiono pytanie o liczbę bibliotek „skomputeryzowanych w 100%” definiując je jako takie placówki, które mają skomputeryzowane wszystkie procesy biblioteczne za pomocą systemu bibliotecznego			
W tym skomputeryzowanych w 100%	–	–	294
Procent skomputeryzowanych w 100%			3,39%

Wykres nr 1 prezentuje procentowy udział bibliotek skomputeryzowanych i komputery-

zujących się w poszczególnych województwach.

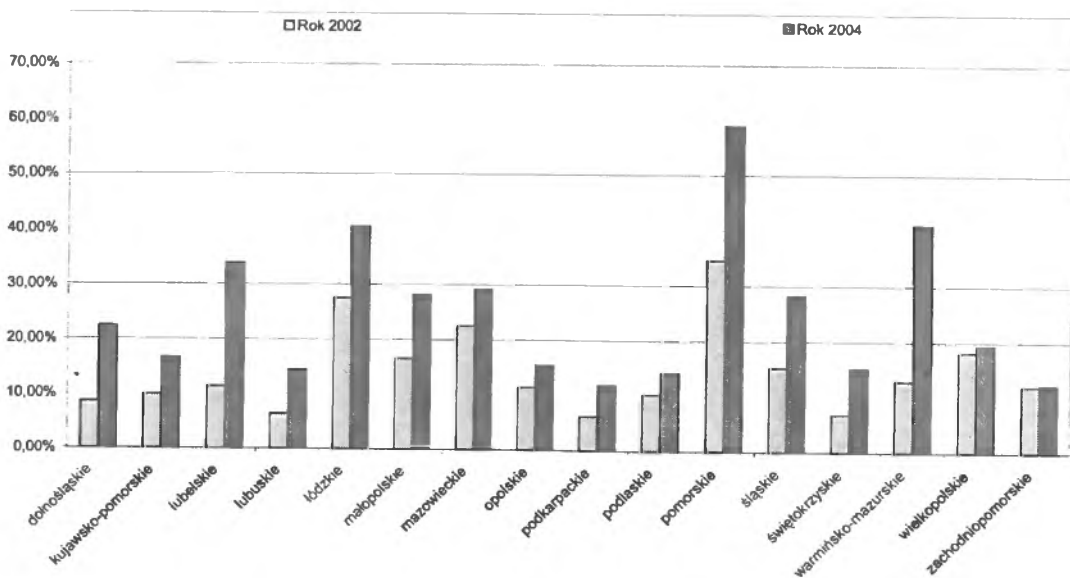
Procentowy stan komputeryzacji bibliotek publicznych w poszczególnych województwach

Wykres 1

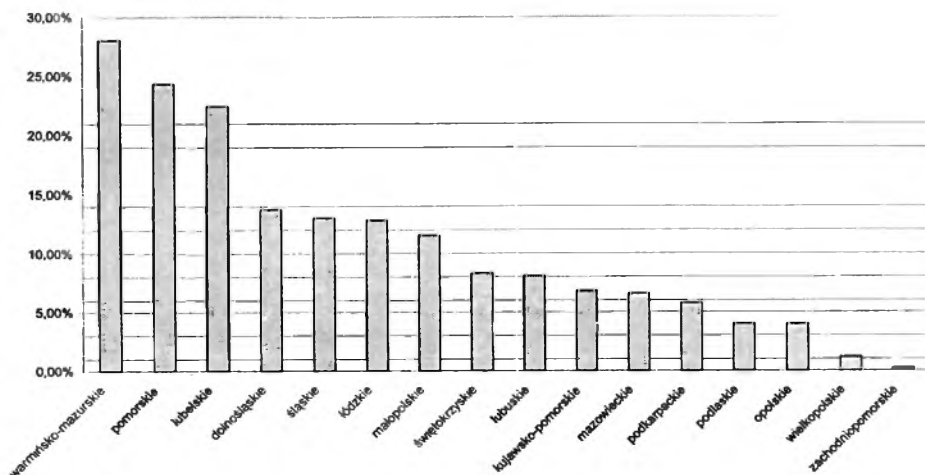
Kolejne dwa wykresy prezentują zmiany w poszczególnych województwach w stosunku do badań z 2002 roku.

Porównanie procentowe komputeryzacji placówek bibliotecznych w roku 2002 i 2004 w poszczególnych województwach

Wykres 2

Wzrost procentowy komputeryzacji bibliotek publicznych w roku 2004 w stosunku do roku 2002, w poszczególnych województwach

Wykres 3

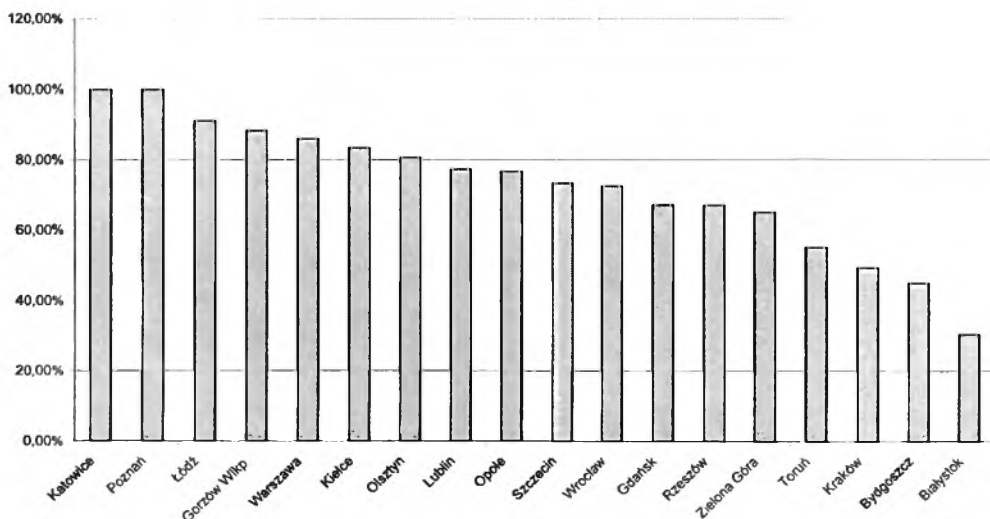
Następne zestawienie prezentuje zmiany, w dostępie do Internetu, udostępnianiu Inter-

netu czytelnikom oraz liczbie bibliotek posiadających strony internetowe.

Tabela 2

	2002	2004
Liczba bibliotek posiadających dostęp do Internetu	679	1994
Procent bibliotek posiadających dostęp do Internetu	7,7%	23%
Liczba bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	356	1556
Procent bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	4%	18%
Liczba bibliotek posiadających stronę WWW	188	235
Procent bibliotek posiadających stronę WWW	2,1%	3%

Wyposażenie WBP w sprzęt komputerowy - procent planowanej docelowo liczby stacji roboczych, wg. miast - siedzib WBP

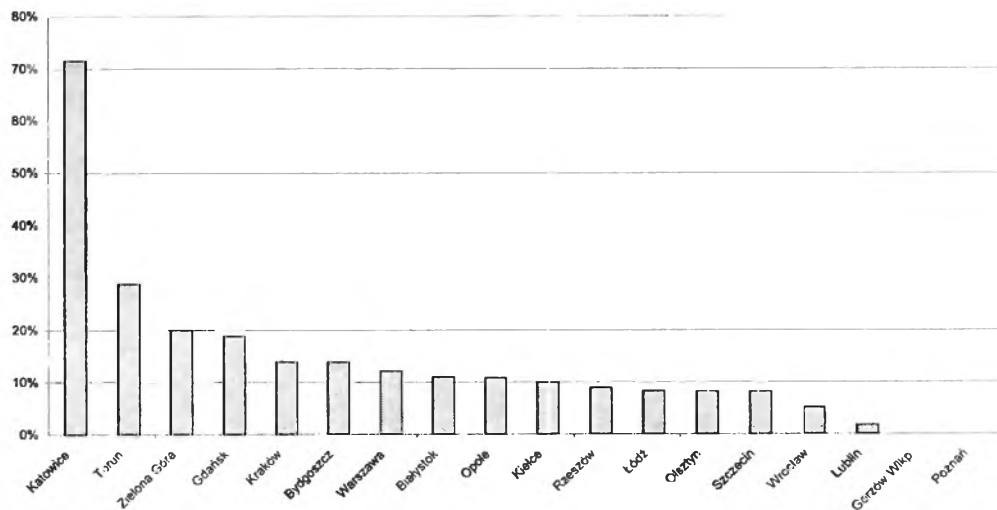
Wykres 4

Biblioteki wojewódzkie (WBP)

Spośród 18 bibliotek wojewódzkich dziewięć pełni dodatkowo zadania bibliotek powiatowych (Białystok, Kielce, Łódź, Olsztyn, Opole, Poznań, Rzeszów, Warszawa, Zielona Góra). Wszystkie biblioteki wojewódzkie komputeryzują swoją działalność, a wykresy 4-6 prezentują stan wyposażenia WBP w sprzęt komputerowy.

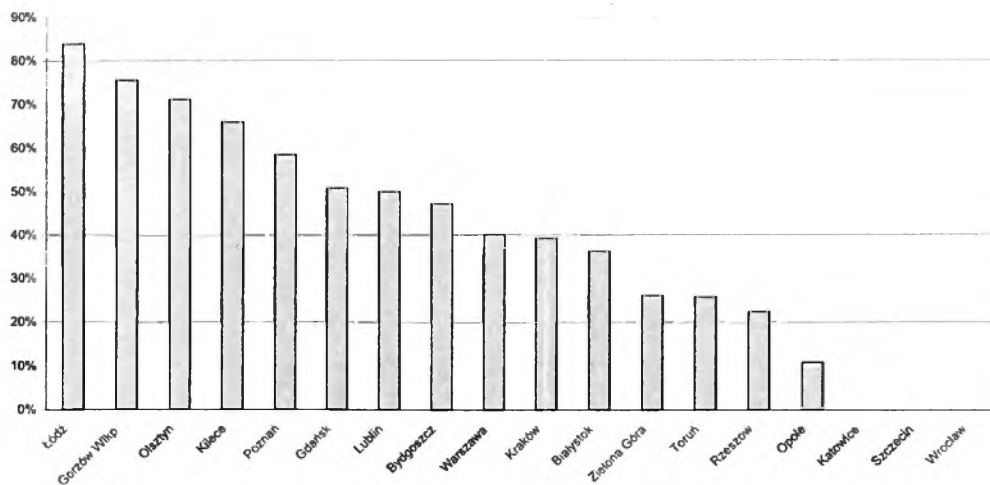
Biblioteki wojewódzkie posiadają od 36 stacji roboczych (Bydgoszcz) do 260 (Katowice). Dwie WBP posiadają 100% planowanego wyposażenia (Katowice, Poznań), pięć WBP ma 80-91% (Łódź, Gorzów Wlkp., Warszawa, Kielce, Olsztyn), siedem WBP ma 60-79% (Lublin, Opole, Gdańsk, Szczecin, Wrocław, Rzeszów, Zielona Góra), cztery WBP mają 30-55% (Toruń, Kraków, Bydgoszcz, Białystok).

Wyposażenie w sprzęt komputerowy - procent komputerów kupionych do 1996 r.

Wykres 5

Wyposażenie WBP w sprzęt komputerowy, procent komputerów kupionych od 2001 roku, wg. miast - siedzib WBP

Wykres 6

Należy zauważyć, że Biblioteka Śląska w Katowicach posiadająca wystarczającą liczbę komputerów ma aż 72% komputerów kupionych do 1996 r.

Dwie WBP mają 20-29% takiego sprzętu (Toruń, Zielona Góra), jedenaście WBP ma 8-14% (Warszawa, Bydgoszcz, Kraków, Białystok, Opole, Kielce, Szczecin, Gdańsk, Olsztyn, Łódź, Rzeszów), dwie WBP mają 2-6% (Lublin, Wrocław). Biblioteki w Gorzowie Wlkp. i Poznaniu nie mają w ogóle tak starego sprzętu komputerowego.

Przy ocenie wyposażenia technicznego WBP należy zwrócić także uwagę na fakt, że aż 3 biblioteki wojewódzkie (Katowice, Szczecin, Wrocław) od 2001 r., nie kupiły żadnych komputerów.

Wszystkie biblioteki wojewódzkie pracują w lokalnej sieci komputerowej i posiadają stały dostęp do Internetu. Dostęp o przepustowości:

– 512 kb/s posiada 5 bibliotek wojewódzkich (Poznań, Białystok, Zielona Góra, Lublin, Wrocław),

– 1 Mb/s – trzy WBP (Bydgoszcz, Kraków, Warszawa),

– 2 Mb/s – jedna WBP (Gdańsk),

– 10 Mb/s – trzy WBP (Toruń, Katowice, Szczecin),

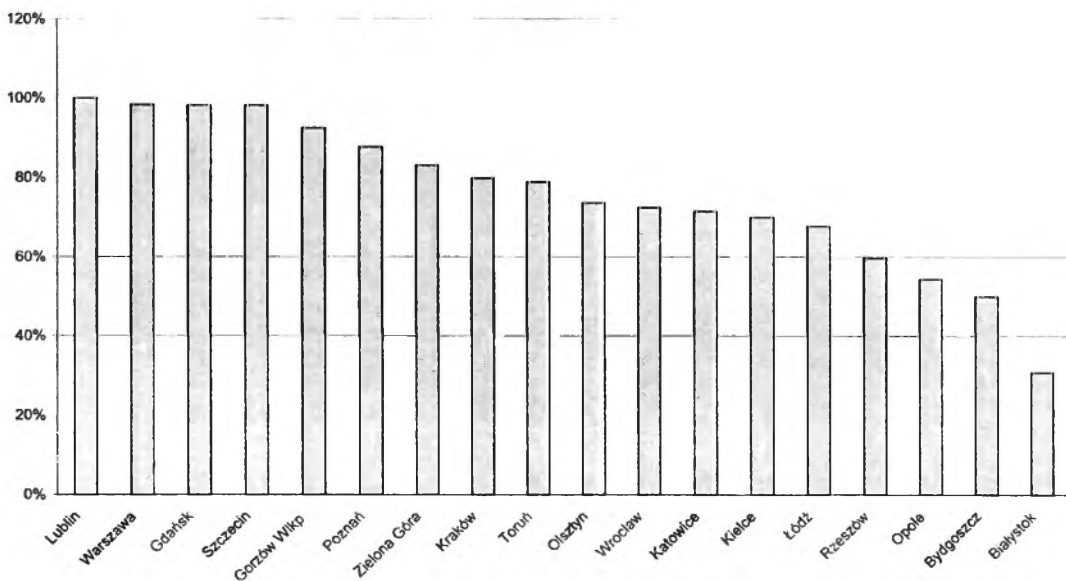
– 100 Mb/s – jedna WBP (Olsztyn)

oraz dostęp asymetryczny o zróżnicowanej przepustowości, dla danych wejściowych i wyjściowych (115 kb/s. – 1 Mb/s, Neostrada, SDI, DSL) posiadają 4 WBP.

Tylko w 7 bibliotekach wojewódzkich wszystkie stacje robocze pracują w sieci lokalnej – (Gorzów Wlkp., Katowice, Kielce, Lublin, Olsztyn, Wrocław, Zielona Góra), w pozostałych pracuje od 69% do 99%.

Jeszcze mniej stacji ma dostęp do Internetu, co ilustruje wykres 7.

Procentowy udział stacji roboczych z dostępem do Internetu, wg miast - siedzib WBP

Wykres 7

Wszystkie biblioteki wojewódzkie udostępniają Internet czytelnikom, większość z nich (11) pobiera opłaty w wysokości od 2 zł do 4 zł za godzinę, jedna spośród nich nie pobiera opłat od dzieci, młodzieży i bezrobotnych. Wśród siedmiu WBP nie pobierających opłat znajdują się biblio-

teki w Białymstoku, Gorzowie Wlkp., Lublinie, Opolu, Poznaniu, Toruniu i Warszawie.

Liczbę stanowisk przeznaczonych dla czytelników do korzystania z Internetu w poszczególnych bibliotekach wojewódzkich prezentuje tabela 3.

Tabela 3

Miasto — siedziba WBP	Stacje robocze z Internetem dla czytelników w 2002 roku	Stacje robocze z Internetem dla czytelników w 2004 roku
Gdańsk	30	46
Olsztyn	30	28
Kraków	17	26
Łódź	12	16
Rzeszów	8	11
Zielona Góra	7	11
Toruń	8	10
Białystok	1	9
Warszawa	3	8
Wrocław	3	8
Kielce	1	6
Katowice	6	5
Szczecin	6	3
Bydgoszcz	9	2
Gorzów Wlkp	Dostęp za pośrednictwem bibliotekarza	2
Lublin	– brak informacji	2
Opole	o liczbie stanowisk	2
Poznań	1	2

Systemy biblioteczne stosowane w WBP

Tabela 4

Miasto – siedziba WBP	Program biblioteczny
Białystok	MAK
Bydgoszcz	Sowa-Zeter
Gdańsk	Libra DOS, Libra 2000, Patron, Patron 2
Gorzów	Sowa, Sowa2
Katowice	Prolib, Sowa, Promax
Kielce	MAK
Kraków	Prolib, Promax, MAK, MAK WWW, ISIS
Lublin	Virtua
Łódź	Horizon, MAK, Sowa TCP
Olsztyn	MAK, ISIS
Opole	Sowa
Poznań	Sowa, Sowa 2
Rzeszów	Sowa, Sowa 2, MAK
Szczecin	Aleph
Toruń	MAK
Warszawa	Aleph, MAK
Wrocław	MAK
Zielona Góra	Prolib

Biblioteki wojewódzkie używają wielu programów bibliotecznych, których zestawienie prezentuje tabela 4. Podsumowując należy zauważyć, że tylko dziewięć WBP używa jednego programu bibliotecznego.

Stopień wdrożenia komputeryzacji poszczególnych procesów bibliotecznych prezentuje tabela 5.

Tabela 5

	Liczba WBP
Tworzenie baz katalogowych	18
Tworzenie baz bibliograficznych	18
Tworzenie baz pełnotekstowych i faktograficznych	6
Przejmowanie danych z baz Biblioteki Narodowej	16
Przejmowanie danych z katalogu NUKAT	7
Przejmowanie danych z katalogu KaRo	4
Stosowanie formatu MARC 21	8
Stosowanie formatu MARC BN	9
Stosowanie innego formatu	7
Kontrola kartotekami wzorcowymi	14
Współtworzenie baz lokalnych	8
Współtworzenie baz krajowych	3
Współtworzenie baz międzynarodowych	0
Udostępnianie własnych baz katalogowych	18
Udostępnianie własnych baz katalogowych w Internecie	15
Udostępnianie własnych baz bibliograficznych, pełnotekstowych i faktograficznych	17
Udostępnianie czytelnikom baz innych bibliotek	13
Gromadzenie zbiorów	14
Rejestracja czytelników i wypożyczeń	18
Wypożyczenia międzybiblioteczne	4
Wydruki inwentarzy	16
Skontrum	10
Statystyki GUS	12

Warto również zauważyć, że kartoteki wzorcowe wymieniane przez biblioteki wojewódzkie to przede wszystkim Słownik JHP oraz baza UKD Biblioteki Narodowej, z których korzysta 7 WBP oraz CKHW NUKAT, którą wymieniły 3 WBP. Sześć wojewódzkich bibliotek deklaruje opracowywanie własnych kartotek wzorcowych.

Digitalizacja zbiorów w WBP

Sześć bibliotek wojewódzkich podjęło digitalizację swoich zbiorów (Bydgoszcz, Kielce, Łódź, Toruń, Warszawa, Zielona Góra). Cztery biblioteki mają własny sprzęt do digitalizacji (Kielce, Łódź, Poznań, Toruń). Plany (projektu) digitalizacji zbiorów opracowało sześć bibliotek (Bydgoszcz, Kielce, Opole, Toruń, Warszawa, Zielona Góra). Tylko 1 WBP ma projekt digitalizacji zbiorów stanowiący składową większego projektu (Toruń). Biblioteki digitalizują przede wszystkim zbiory regionalne, stare druki, druki na kwaśnym papierze, zbiory specjalne.

Finansowanie komputeryzacji w WBP

Komputeryzacja bibliotek wojewódzkich jest finansowana przede wszystkim ze środków

budżetowych (18 WBP) oraz z grantów i dotacji celowych (10 WBP).

5 WBP uzyskało wsparcie komputeryzacji przez prywatnych darczyńców, ze środków własnych, ze środków PFRON oraz nagród w konkursach.

Biblioteki powiatowe (PBP)

W strukturze administracyjnej Polski jest 379 powiatów, w tym 65 powiatów grodz-

kich³. Dotychczas powołano lub powierzono pełnienie zadań biblioteki powiatowej 272 bibliotekom, w tym w dwóch powiatach grodzkich (Kraków i Łódź) jest więcej niż 1 biblioteka powiatowa, to oznacza, że w 71% powiatów działają biblioteki powiatowe. Spośród 272 bibliotek powiatowych i pełniących zadania powiatowe 261 bibliotek podjęło proces komputeryzacji, co stanowi 95,96%, w tym 65 bibliotek jest skomputeryzowanych całkowicie. Zmiany od roku 2000 prezentuje poniższa tabela:

Tabela 6

	2000	2002	2004
Liczba bibliotek powiatowych i pełniących zadania	104	198	272
Liczba bibliotek komputeryzujących się	71	178	261
Procent bibliotek powiatowych komputeryzujących się	68%	89,90%	95,96%
Liczba bibliotek powiatowych skomputeryzowanych całkowicie			65
Procent bibliotek powiatowych skomputeryzowanych całkowicie			23,90%
Liczba bibliotek powiatowych z dostępem do Internetu	46	135	254
Procent bibliotek powiatowych z dostępem do Internetu	44%	68%	93%
Liczba bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	21	128	200
Procent bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	20%	65%	74%
Liczba bibliotek pobierających opłaty od czytelników	15	59	95
Procent bibliotek pobierających opłaty od czytelników ze wszystkich udostępniających Internet	71%	46%	48%
Liczba bibliotek posiadających własne strony WWW	15	50	122
Procent bibliotek posiadających własne strony WWW	14%	25%	45%

Wysokość opłat za dostęp do Internetu w bibliotekach powiatowych waha się od 1 zł do 5 zł za godzinę. Opłaty naliczane są za kwadrans, pół godziny lub godzinę. W części bibliotek powiatowych (woj. kujawsko-pomorskie) dostęp do Internetu dla dzieci i młodzieży jest o połowę tańszy niż dla pozostałych użytkowników.

Zaawansowanie bibliotek powiatowych w proces komputeryzacji można ocenić na podstawie poniższego zestawienia, pamiętając, że 261 bibliotek powiatowych rozpoczęło proces komputeryzacji.

Tabela 7

	Liczba PBP
1	2
Tworzenie baz katalogowych	232
Tworzenie baz bibliograficznych	112
Tworzenie baz pełnotekstowych i faktograficznych	13
Przejmowanie danych z baz Biblioteki Narodowej	155
Przejmowanie danych z katalogu NUKAT	10
Przejmowanie danych z katalogu KaRo	9
Stosowanie formatu MARC 21	55
Stosowanie formatu MARC BN	92
Stosowanie innego formatu	77
Kontrola kartotekami wzorcowymi	87
Współtworzenie baz lokalnych	45

	1	2
Współtworzenie baz krajowych		2
Współtworzenie baz międzynarodowych		0
Udostępnianie własnych baz katalogowych		139
Udostępnianie własnych baz katalogowych w Internecie		54
Udostępnianie własnych baz bibliograficznych, pełnotekstowych i faktograficznych		46
Udostępnianie czytelnikom baz innych bibliotek		51
Gromadzenie zbiorów		104
Rejestracja czytelników i wypożyczeń		98
Wypożyczenia międzybiblioteczne		21
Wydruki inwentarzy		70
Skontrum		43
Statystyki GUS		53

Digitalizacja w bibliotekach powiatowych

11 bibliotek powiatowych rozpoczęło digitalizację zbiorów, 11 bibliotek posiada sprzęt do digitalizacji, ale nie wszystkie (posiadające sprzęt) rozpoczęły już digitalizację, 13 PBP ma plan digitalizacji zbiorów. Żadna biblioteka powiatowa nie posiada planu digitalizacji będącego składową planu o większym zasięgu. Biblioteki powiatowe digitalizują m.in. dokumenty życia społecznego, zbiory na nośniku VHS i taśmy filmowe, książkę mówioną, regionalne dokumenty ikonograficzne, czasopisma z XIX w. oraz regionalne, najstarsze i najcenniejsze książki.

Finansowanie

Głównym źródłem finansowania komputeryzacji w powiatowych bibliotekach publicznych są środki budżetowe – 249 PBP (95%). 62 biblioteki powiatowe otrzymały dotacje celowe i granty. Znaczna część bibliotek uzyskała również wsparcie od prywatnych sponsorów, firm, stowarzyszeń i fundacji, PFRON-u oraz funduszu rozwiązywania problemów alkoholowych.

Tylko dwie biblioteki wojewódzkie informują o skorzystaniu przez placówki powiatowe ze środków programu IKONKA.

Miejskie i wiejskie biblioteki publiczne

W badaniu ankietowym dokonano podziału bibliotek na miejskie i wiejskie na podstawie ich lokalizacji, a nie podziału formalnego. Zgodnie z takim podziałem w Polsce jest 3063 placówki biblioteczne miejskie i 5600 placówek bibliotecznych wiejskich.

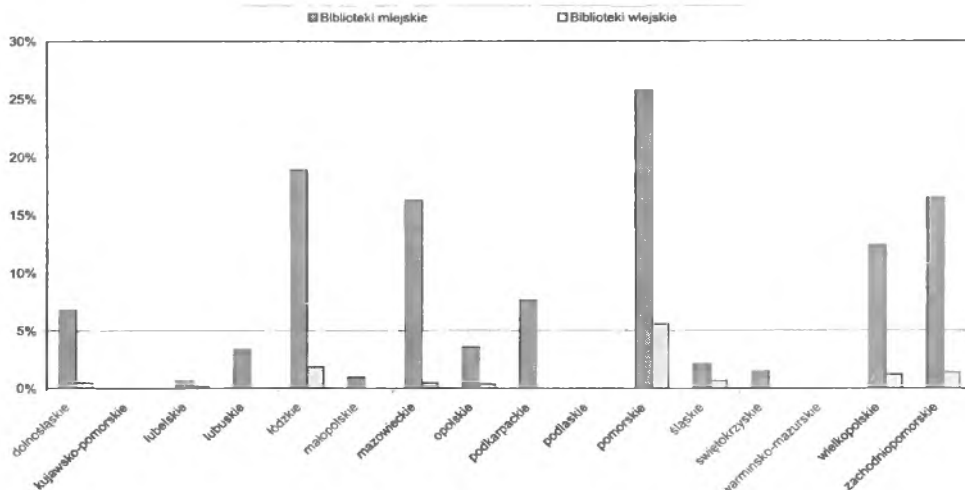
Tabela 8

	Biblioteki miejskie		Biblioteki wiejskie	
	2002	2004	2002	2004
Liczba bibliotek skomputeryzowanych i komputeryzujących się	864	1332	398	940
Procent bibliotek skomputeryzowanych i komputeryzujących się	32,38%	43,49%	7,20%	16,79%
Liczba bibliotek z dostępem do Internetu	412	1044	114	950
Procent bibliotek z dostępem do Internetu	15,44%	34,08%	2,06%	16,96%
Liczba bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	248	797	35	759
Procent bibliotek udostępniających Internet czytelnikom	9,30%	26,02%	0,63%	13,55%
Liczba bibliotek posiadających stronę WWW	97	195	15	36
Procent bibliotek posiadających stronę WWW	3,64%	6,37%	0,27%	0,64%

W badaniu ankietowym, podobnie jak w przypadku wojewódzkich bibliotek publicznych i powiatowych bibliotek publicznych, zadano pytanie o biblioteki „skomputeryzowane w 100%”. Z odpowiedzi wynika, że

w Polsce jest 250 (8%) bibliotek miejskich i 36 (0,64%) bibliotek wiejskich, które mają skomputeryzowane wszystkie procesy biblioteczne w zautomatyzowanym systemie bibliotecznym.

Porównanie procentowe bibliotek miejskich i wiejskich skomputeryzowanych w 100 % w poszczególnych województwach

Wykres 8

Zadano również pytanie o pobieranie opłat od czytelników za korzystanie z Internetu. Z odpowiedzi wynika, że 319 (40,03% udostęp-

nających Internet) bibliotek miejskich oraz 130 (17,13% udostępniających Internet) bibliotek wiejskich pobiera opłaty od czytelników.

Wysokość opłat jest podobna w bibliotekach miejskich i wiejskich, i mieści się w przedziale od 1 do 5 zł za godzinę. W 2 województwach część bibliotek, zarówno miejskich jak i wiejskich, pobiera opłaty w wysokości 7 zł za godzinę i w jednej z warszawskich bibliotek opłaty wynoszą 5 zł za pół godziny. Opłaty naliczane są za kwadrans, pół godziny lub godzinę. W województwie podlaskim w ogóle nie pobiera się opłat od czytelników za korzystanie z Internetu. Na to pytanie odpowiedzi nie udzieliła WBP z województwa dolnośląskiego.

Ocenę stanu zaawansowania komputeryzacji w bibliotekach miejskich i wiejskich utrudniły problemy w dotarciu do danych przez biblioteki wojewódzkie, które nie prowadzą tak szczegółowego monitoringu placówek stopnia podstawowego, jak również dlatego, że w wielu województwach nie powołano jeszcze znacznej części bibliotek powiatowych. Dane te mogą być traktowane jedynie jako poglądo-we, świadczące o postępie prac.

Tabela 9

	Liczba MiWBP
Tworzenie baz katalogowych	791
Tworzenie baz bibliograficznych	124
Tworzenie baz pełnotekstowych i faktograficznych	2
Przejmowanie danych z baz Biblioteki Narodowej	272
Przejmowanie danych z katalogu NUKAT	25
Przejmowanie danych z katalogu KaRo	24
Stosowanie formatu MARC 21	170
Stosowanie formatu MARC BN	322
Stosowanie innego formatu	300
Kontrola kartotekami wzorcowymi	63
Współtworzenie baz lokalnych	2
Współtworzenie baz krajowych	2
Współtworzenie baz międzynarodowych	0
Udostępnianie własnych baz katalogowych	283
Udostępnianie własnych baz katalogowych w Internecie	74
Udostępnianie własnych baz bibliograficznych, pełnotekstowych i faktograficznych	38
Udostępnianie czytelnikom baz innych bibliotek	104
Gromadzenie zbiorów	209
Rejestracja czytelników i wypożyczeń	162
Wypożyczenia międzybiblioteczne	22
Wydruki inwentarzy	108
Skontrum	104
Statystyki GUS	63

Digitalizacja

Cztery biblioteki miejskie i wiejskie rozpoczęły digitalizację zbiorów, cztery biblioteki posiadają sprzęt do digitalizacji, sześć bibliotek

ma plan digitalizacji zbiorów. Żadna biblioteka miejska lub wiejska nie posiada planu digitalizacji będącego składową planu o większym zasięgu. Biblioteki digitalizują, podobnie jak biblioteki powiatowe, głównie zbiory regionalne.

Finansowanie

Głównym źródłem finansowania komputeryzacji w miejskich i wiejskich bibliotekach publicznych są środki budżetowe (1163 placówki), 366 bibliotek otrzymało dotacje celowe i granty. Znaczna część bibliotek uzyskała również wsparcie od prywatnych sponsorów, firm stowarzyszeń i fundacji, PFRON-u oraz funduszu rozwiązywania problemów alkoholowych. Tylko w 2 województwach podano, że biblioteki skorzystały również z programu IKONKA i 1 biblioteka skorzystała z projektu BIBLIONET.

Na zakończenie analizy stanu komputeryzacji bibliotek publicznych przedstawiam wykaz programów stosowanych w bibliotekach wraz z liczbą ich instalacji.

Tabela 10

Nazwa programu	Liczba instalacji
MAK	843
SOWA	461
LIBRA	92
SOWA 2	56
PROLIB	41
ISIS	19
PATRON	17
LIBRARIUM	13
MOL	10
ALEPH	9
BIBLIOS	5
BIBLIOTEKA 2000	5
LE-LIB	5
SIB	5
SCHOLA	5
LUBUSZ	3
ALBUM	2
COLIBER	2
GSOB	2
PROMAX	2
HORIZON	1
LECH BMS	1
SYSTEM 2000	1
VIRTUA	1
RAZEM	1599

Pomoc w komputeryzacji świadczona przez WBP dla bibliotek niższego stopnia

Pomoc informatyczna realizowana poprzez:
– pomoc w zakresie instalacji, konserwacji i użytkowania programów bibliotecznych (MAK, SOWA i in.) (8 WBP)

– konwersję danych na format MARC 21 (2 WBP)

– konfigurację i instalację sprzętu komputerowego (2 WBP)

– pomoc we wdrażaniu zintegrowanego systemu bibliotecznego (1 WBP)

– konsultacje dot. zakupu sprzętu i oprogramowania (przygotowywanie zaleceń) (6 WBP).

Pomoc informacyjna realizowana poprzez:

– udostępnianie informacji o systemach bibliotecznych (3 WBP)

– informowanie o szkoleniach komputerowych (1 WBP)

– informowanie o funduszach, w ramach których można się starać o środki na komputeryzację (1 WBP).

Pomoc w tworzeniu baz danych realizowanych poprzez:

– udostępnianie własnych baz danych (6 WBP)

– udostępnianie własnych kartotek wzorcowych np. haseł formalnych, wydawców (1 WBP)

– dostarczanie co 2 tygodnie opisów bibliograficznych nowości wydawniczych (1 WBP)

– pośredniczenie w pobieraniu opisów bibliograficznych i kartotek haseł wzorcowych z NUKAT-u oraz zakładanie kartotek wzorcowych na potrzeby bibliotek podległych, współpracujących w tym samym systemie bibliotecznym (1 WBP)

– pośredniczenie w wymianie baz pomiędzy bibliotekami (1 WBP).

Pomoc organizacyjna i merytoryczna realizowana poprzez:

– współpracę przy opracowywaniu projektu komputeryzacji (np. wszystkich bibliotek w powiecie) (2 WBP)

– starania o pozyskanie środków finansowych na realizację projektu informatyzacji bibliotek publicznych województwa w zintegrowanym systemie bibliotecznym (2 WBP)

– pomoc w staraniach o nieodpłatne udostępnianie programu MAK i Przewodnika Bibliograficznego BN (3 WBP)

– pozyskiwanie środków na zakup sprzętu i oprogramowania (1 WBP)

– konsultacje, pomoc merytoryczną i metodyczną dotyczącą wdrażania projektu IKONKA (4 WBP)

– przygotowywanie i publikacja materiałów metodycznych w czasopismach fachowych (5 WBP).

Pomoc materialna realizowana poprzez:

– udostępnianie programu bibliotecznego, baz danych oraz posadowienie baz danych bibliotek terenowych na serwerze biblioteki wojewódzkiej (2 WBP)

– udostępnianie serwera w celu prezentacji katalogów podległych placówek w Internecie (2 WBP)

– użyczenie sprzętu komputerowego (2 WBP)

– utrzymywanie listy dyskusyjnej przeznaczonej dla bibliotek współpracujących (1 WBP)

– utrzymywanie stron WWW bibliotek podległych (1 WBP)

– udostępnianie serwera poczty elektronicznej (1 WBP).

Pomoc polegająca na organizowaniu szkoleń i seminariów nt.:

– obsługi programu bibliotecznego (9 WBP)

– podstaw obsługi komputera (5 WBP)

– korzystania z Internetu (6 WBP)

– komputeryzacji bibliotek (5 WBP)

– opracowania zbiorów, opracowywania bibliografii regionalnych (4 WBP).

Przeszkody w komputeryzacji wymieniane przez biblioteki wojewódzkie, dotyczące także bibliotek niższego stopnia

– 18 WBP – wymieniło brak środków finansowych m.in. na sprzęt, oprogramowanie biblioteczne, szkolenia, budowę i rozbudowę lokalnych sieci komputerowych

– 9 WBP – wymieniło trudności lokalowe (mała powierzchnia, niedostateczne zabezpieczenia i brak możliwości ich zastosowania)

– 9 WBP – wymieniło ograniczenia kadrowe

– 6 WBP – wymieniło brak infrastruktury technicznej umożliwiającej instalację stałych łączy internetowych

– 5 WBP – wymieniło brak wykwalifikowanych pracowników

– 3 WBP – wymieniły brak zainteresowania ze strony władz samorządowych

– 2 WBP – wymieniły brak ogólnopolskiego programu komputeryzacji bibliotek publicznych

– 1 WBP – wymieniła brak centralnych programów wspierających finansowo komputeryzację bibliotek

– 1 WBP – wymieniła brak bibliotek powiatowych, które mogłyby koordynować komputeryzację bibliotek na podległym terenie

– 1 WBP – wymieniła duże zróżnicowanie oprogramowania bibliotecznego w województwie, uniemożliwiające współpracę

- 1 WBP – wymieniła kradzieże sprzętu
- 1 WBP – wymieniła wysokie ceny oprogramowania bibliotecznego, powodujące zalecanie przez organizatorów opracowywanie własnych „tanich” programów
- 1 WBP – wymieniła brak standaryzacji oprogramowania bibliotecznego
- 1 WBP – wymieniła zbyt kosztowny dostęp do Internetu przez modem.

Katarzyna Winogrodzka jest członkiem Komisji Automatyzacji przy ZG SBP i dyrektorem Biblioteki Publicznej w Dzielnicy Włochy m.st. Warszawy, a „Raport o stanie automatyzacji i bibliotek publicznych” był podstawą wystąpienia autorki na VI Ogólnopolskiej Konferencji „Automatyzacja bibliotek publicznych” w listopadzie 2004 r.

PRZYPISY:

- ¹ E. Górska, K. Winogrodzka: *Raport o stanie komputeryzacji bibliotek publicznych 2002*. „Bibliotekarz” 2002 nr 7-8. oraz http://ebib.oss.wroc.pl/raporty/raport_kbp.html
- ² K. Winogrodzka: *Stan komputeryzacji bibliotek publicznych. W: Komputeryzacja i informacja elektroniczna w bibliotekach publicznych: materiały z ogólnopolskiej konferencji „Automatyzacja bibliotek publicznych”*. Miedzeszyca, 20-22 listopada 2002 r. Warszawa: Wydawn. SBP, 2003 str. 20-38.
- ³ B. Budyńska, M. Jezierska: *Biblioteki powiatowe 1999-2003* [dokument elektroniczny]. <http://ebib.oss.wroc.pl/raporty/powiat3/>

Bolesław Howorka

Dozwolony użytek chronionych utworów w znowelizowanej ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹

Poszanowanie praw majątkowych twórców z jednej strony, a dążenie do ułatwienia dostępu do dóbr kultury i osiągnięć nauki z drugiej, zmusiły ustawodawcę do stworzenia systemu prawnego zapewniającego równowagę między uprawnieniami twórców z tytułu majątkowych praw autorskich a szeroko pojętym interesem społecznym. Znaleźnienie odpowiednich rozwiązań było problemem nie tylko w Polsce, ale także i w innych państwach.

Problemy związane z ochroną praw twórców stanowią ważny przedmiot zainteresowania organów UE. Wyrazem tego zainteresowa-

nia są dyrektywy Parlamentu i Rady Europy (Nr 91/250/EWG, 92/100/EWG, 93/83/EWG, 93/98/EWG, 96/9/WE i najaktualniejsza, stanowiąca przedmiot naszego zainteresowania Nr 2001/29/WE).

Stosując przepisy o dozwolonym użytku chronionych utworów, w celu zapewnienia twórcom korzyści w razie korzystania przez inne podmioty z utworów rozpowszechnionych bądź opublikowanych, przyjęto trzy rozwiązania:

1) określono krąg osób i instytucji uprawnionych do korzystania z chronionych utworów w ramach dozwolonego użytku, a także zakreślono jego granice,

2) przyznano twórcom prawo do wynagrodzenia za korzystanie w niektórych sytuacjach z utworów chronionych,

3) zapewniono twórcom możliwość uzyskania pewnego wynagrodzenia związanego z masowym zwielokrotnianiem na użytek prywatny lub niektórych instytucji, którym ustawa przyznała szczególnie uprawnienia (np. bibliotece), utworów lub ich fragmentów – przez nałożenie na producentów i importerów określonych urządzeń i nośników obowiązku ponoszenia opłat na rzecz twórców, wykonawców i producentów.

Przepisy o dozwolonym użytku chronionych utworów są bardzo ważne dla bibliotek wchodzących w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej, których działalność objęta jest przepisami ustawy o bibliotekach, bibliotek świadczących nieodpłatnie usługi na rzecz użytkowników.

Biblioteki, przede wszystkim naukowe, umożliwiają swoim użytkownikom korzystanie z utworów, m.in. w ramach wypożyczeń międzybibliecznych. Najczęściej poszukiwaną formą tej działalności jest stwarzanie zainteresowanym użytkownikom dostępu do artykułów z czasopism znajdujących się w zbiorach innych bibliotek.

Jak nam wiadomo, umożliwienie czytelnikowi skorzystania (w szerokim tego słowa znaczeniu) z utworu wymaga często sporządzenia kopii na miejscu, w pracowni reprograficznej, na urządzeniach biblioteki. Określone dzieło nie może opuścić ręką użytkownika pomieszczenia czytelniczego czy terenu biblioteki, może być udostępnione wyłącznie prezencyjnie, i dlatego wszelkie „manipulacje” związane z kopiowaniem muszą być dokonane przez pracownika biblioteki – na miejscu, na jej terenie. Biblioteki nieodpłatnie udostępniają swoje zbiory – prezencyjnie w czytelniach

байдъ wypożyczając je swoim czytelnikom. Biblioteki muszą także tworzyć i stwarzając możliwości kopiowania określonych materiałów bibliotecznych (przede wszystkim tych, które udostępniane są tylko prezencyjnie) w swoich pomieszczeniach, na swoim terenie na zasadach dozwolonych przez prawo (art. 23 i następane ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych).

Problem kopiowania materiałów bibliotecznych wiąże się ściśle ze sprawą odpłatności za wykonane usługi. Usługi reprograficzne bibliotek umożliwiają przepisy o dozwolonym użytku utworów chronionych. Powszechnie wiadomo, że bibliotek nie stać na usługi bezpłatne, w dosłownym rozumieniu tego słowa. Biblioteki, spełniając uprawnione życzenia czytelników wynikające m.in. z postanowień art. 23 ustawy o prawie autorskim, ponoszą dodatkowe koszty (m.in. kupują i utrzymują urządzenia reprograficzne, nabywają nośniki, zużywają energię i materiały eksploatacyjne, zatrudniają odpowiednio przygotowanego do tej pracy pracownika). Poniesione nakłady muszą być bibliotece zwrócone, oczywiście bez doliczenia „zysku” dla biblioteki. Usługa na rzecz czytelnika nie powinna mieć formy „odpłatnego świadczenia usług”. Prawo do pobierania stosownych opłat zostało zapisane w ustawie o bibliotekach, w art. 14 ust. 2 pkt 1 i w ust. 3 (tu ważne postanowienia: „*wysokość opłat nie może przekraczać kosztów wykonania usługi*”). Wyraz „nieodpłatnie” użyty w art. 23 ust. 1 ustawy odnosi się tu, w tych postanowieniach, do osoby twórcy: to twórcy (zgodnie z art. 34, zdanie drugie) za tego rodzaju korzystanie „w zakresie własnego użytku osobistego” nie należy się wynagrodzenie. Biblioteka jest uprawniona, przez przepisy ustawy o bibliotekach, do pobierania opłat m.in. za usługi reprograficzne, pod warunkiem, by wysokość opłat nie przekraczała kosztów wykonania usługi (zgodnie z powołanym powyżej art. 14 ust. 2 i 3 ustawy o bibliotekach). Prawo użytkownika do korzystania z już rozpowszechnionego utworu jest bezsporne. Ale to prawo nie może nakładać na bibliotekę obowiązku ponoszenia kosztów związanych z tego rodzaju działalnością. Te koszty musi ponosić korzystający z usług biblioteki (użytkownik). Powinny one być niższe, gdy usługę reprograficzną wykonuje biblioteka państwowa bądź komunalna, naukowa, fachowa, publiczna, której z tego tytułu nie wolno osiągać zysków i która nie płaci podatków, a także nie wnosi opłat na rzecz

twórców i wydawców. Inna jest sytuacja jednostki, która usługę wykonuje nastawiając się na osiągnięcie jakiegoś zysku i płacąc podatki, zakładu odpłatnie świadczącego usługi, o którym mowa w art. 5 ust. 1 powołanej ustawy podatkowej.

Żądanie, aby użytkownicy zwracali koszty sporządzenia kopii z materiałów bibliotecznych oparte jest na zgodnym z obowiązującymi przepisami oraz ze zdrowym rozsądkiem poglądzie, że nie ma powodu, aby odpowiednie wydatki ponosiła biblioteka. Inne rozwiązanie nie jest ani racjonalne, ani też uzasadnione ekonomicznie. Bo też jak, stosując zasadę „bezwzględnej nieodpłatności”, można byłoby sprostać żądaniom niektórych czytelników. Przecież mogliby oni wówczas domagać się sporządzenia na koszt biblioteki wielu stron tekstu, być może nawet nie zawsze im potrzebnych. Jeszcze raz trzeba podkreślić, że stosownie do postanowień art. 14 ust. 1 obowiązującej ustawy o bibliotekach usługi bibliotek, których organizatorami są ministrowie i kierownicy urzędów centralnych oraz jednostki samorządu terytorialnego są w zasadzie bezpłatne. W zasadzie, bowiem ustawa ta przewiduje (art. 14 ust. 2 pkt 2 i ust. 3) możliwość pobierania opłat, m.in. za wypożyczenia międzybiblioteczne. Wysokość tych opłat nie może przekroczyć kosztów wykonania usługi, a więc nie jest „odpłatnym świadczeniem usług” (patrz: art. 5 ust. 1 pkt 1 ustawy o podatku od towarów i usług), w ramach wykonywania „*samodzielnie działalności gospodarczej*” (patrz: art. 15 ust. 1 powołanej ustawy), a uiszczenie stosownej opłaty jest tylko zwrotem poniesionych przez bibliotekę nakładów. Żądanie takich opłat od użytkowników jest w pełni uzasadnione i zgodne z prawem.

Usługi bibliotek: informacyjne, bibliograficzne, reprograficzne, wypożyczania międzybiblioteczne nie powinny stanowić działalności gospodarczej (w rozumieniu art. 15 ust. 1 ustawy o podatku od towarów i usług). Działalność gospodarcza, to wg definicji ustawowej (art. 2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej; art. 2 ust. 1 ustawy: Prawo działalności gospodarczej) zarobkowa działalność m.in. usługowa wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły. Działalność zarobkowa! Działalność nastawiona na osiągnięcie zysku!

Należy tu wspomnieć, że nawet w takiej sytuacji, kiedy biblioteka prowadzi działalność gospodarczą, szereg jej „usług bibliotecznych”

jest zwolnionych od podatku (zał. nr 4, poz. 11 ustawy „podatkowej” – symbol PKWiU: ex 92; usługi biblioteczne – symbol PKWiU: 92.51.11.00) z wyłączeniem usług (odpłatnych) bibliotek (zał. nr 3 poz. 157 – symbol PKWiU: 92.5) wyłącznie w zakresie wypożyczania wydawnictw, których nabycie jest opodatowane stawką podatku w wysokości 7% (zał. nr 3, poz. 48 i 49 – symbol PKWiU: ex 22.11, ex 22.12 i ex 22.13).

Można oczywiście wskazać, że przepisy art. 14 ustawy o bibliotekach nie dotyczą wielu bibliotek naukowych (tak, to prawda!). Ale np. biblioteki główne uczelni działają na podstawie przepisów ustawy o szkolnictwie wyższym, której postanowienia (art. 23 ust. 2 pkt 3) wyraźnie określają, w jakiej sytuacji mamy w uczelni do czynienia z działalnością gospodarczą. Bez stosownych wyraźnych zapisów w statucie uczelni (bądź w innym wewnątrzzakładowym akcie normatywnym, np. w regulaminie organizacyjnym biblioteki) nie ma podstaw, aby twierdzić, że biblioteka prowadzi działalność gospodarczą. Nie ma także podstaw do tego, aby od tych bibliotek żądać bezpłatnego świadczenia usług reprograficznych (chyba, że władze uczelni postanowią inaczej i przyznają bibliotece na ten cel stosowne środki). O zasadach korzystania z tych bibliotek stanowi wola organu założycielskiego biblioteki głównej wskazana w statucie uczelni, stanowi o tym statut bądź regulamin organizacyjny uczelni. Stosowne wewnętrzne akty normatywne uczelni powinny określać zakres usług biblioteki oraz zasady pobierania odpowiednich opłat. Do tego regulaminu można włączyć zapisy z art. 14 ust. 2 i 3 ustawy o bibliotekach. Ale zawsze tego rodzaju opłaty nie mogą być wyższe od faktycznie ponoszonych kosztów, w innej sytuacji byłaby to działalność gospodarcza, wymagająca ustanowienia zgodnie z powołanymi tu już przepisami ustawy o szkolnictwie wyższym oraz skutkująca obowiązkiem płacenia podatku i ponoszenia opłat na rzecz odpowiednich organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi.

Przypomnijmy także, że każda biblioteka, tak samo jak i inne podmioty, kupujące kserokopiarki, skanery oraz inne podobne urządzenia reprograficzne umożliwiające pozyskanie kopii całości lub części egzemplarza opublikowanego utworu, a także nabywające czyste nośniki służące do utrwalania, w zakresie własnego użytku osobistego, utworów lub przedmiotów praw pokrewnych przy użyciu wspomnia-

nych urządzeń, musi przy zakupie ponosić dodatkowe koszty związane z nałożeniem na producentów i importerów obowiązku uiszczenia dodatkowych opłat na rzecz m.in. twórców, o której mowa w art. 20 ustawy (przepisy zniewolizowane w 2002 r.).

I jeszcze jedna, bardzo ważna moim zdaniem, uwaga. Ustawa o prawie autorskim (art. 20¹ ust. 1 – nowelizacja ustawy o prawie autorskim z dnia 28 października 2002 r. ogłoszona w Dz. U. Nr 197, poz. 1662) stanowi, że: *„Posiadacze urządzeń reprograficznych, którzy prowadzą działalność gospodarczą w zakresie zwielokrotniania utworów dla własnego użytku osobistego osób trzecich są zobowiązani do uiszczenia za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, opłat w wysokości do 3% wpływów z tego tytułu na rzecz twórców oraz wydawców, chyba że zwielokrotnienie odbywa się na podstawie umowy z uprawnionym...”*. Te przepisy są „groźne” dla tych bibliotek, które doliczają do swoich usług podatek od towarów i usług. Robiąc to bibliotekarze bądź organizatorzy biblioteki uznają, że jest ona zakładem prowadzącym działalność gospodarczą, bowiem wg art. 15 ust. 1 ustawy o podatku od towarów i usług podatnikami są osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne wykonujące samodzielnie działalność gospodarczą (na co zwracalem już uwagę w tekście zamieszczonym w „Bibliotekarzu” nr 6/2004, s. 2). Trzeba zawsze pamiętać o tym, że instytucja naliczająca podatek od towarów i usług uznaje, że świadczone przez nią usługi stanowią działalność gospodarczą, a prowadzenie takiej działalności zobowiązuje (stosownie do postanowień powołanych przepisów ustawy o prawie autorskim – art. 21¹ ust. 1) do wnoszenia opłat na rzecz twórców i wydawców.

Jak problemy związane z dozwolonym użytkowaniem chronionych utworów uregulowane zostały w prawie międzynarodowym

Art. 9 ust. 2 Aktu paryskiego Konwencji berneńskiej stanowi, że: *„Ustawodawstw państw należących do Związku (sygnatariuszy Konwencji – uwaga BH) zastrzegą się możliwość zezwolenia na reprodukcję tych dzieł w pewnych szczególnych przypadkach, pod warunkiem że reprodukcja ta nie wyrządzi szkody normalnemu korzystaniu z dzieła ani nie przyniesie nieuza-*

sadnionego uszczerbku prawowitym interesom autora".

Z postanowień tych wynika, że dopuszczalne jest wprowadzenie ograniczeń w monopolu autorskim wynikającym m.in. z przepisów art. 17 ustawy (*„Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, twórcy przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz wynagrodzenia za korzystanie z utworu”*). Art. 9 ust. 2 Konwencji stał się podstawą do stanowienia odpowiednich przepisów ograniczających monopol twórców, obowiązujących w państwach – sygnatariuszach Konwencji. Obowiązujące obecnie w państwach Unii Europejskiej przepisy dopuszczają stosowne ograniczenia, m.in. na zasadzie rzetelnego działania (*fair dealing*). Przepisy te różnią się między sobą, bowiem jak dotąd nie obowiązuje sformalizowana konieczność pełnej harmonizacji tych przepisów. Różne są granice rzetelnego działania przy kopiowaniu utworów. Ale zawsze działania naruszające monopol autorski muszą opierać się na odpowiednich przepisach [w Polsce przepisy rozdziału 3 (*„Treść prawa autorskiego”*) oddziału 3 (*„Dozwolony użytek chronionych utworów”* – art. 23 i nast.)].

W ostatnich latach podjęte zostały w Polsce skuteczne działania, których celem było zrealizowanie postanowień dyrektywy Parlamentu i Rady Europy 2001/29/WE z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym. Dyrektywa ta zmierzała do skoordynowania ustawodawstw krajowych w zakresie korzystania z utworów i przedmiotów praw pokrewnych z zastosowaniem nowych technologii. Podejmowała ona dwa zadania, z jednej strony *„wzmocnienie ochrony*, z drugiej strony *poszerzenie dostępu (swobodnej cyrkulacji) do twórczości w interesie publicznym, rozwoju nauki i kultury, bez godzenia w słuszne interesy twórców i ich prawnych następców”* (z uzasadnienia do projektu zmian w ustawie), a więc zadania dotyczące dozwolonego użytku chronionych utworów.

Powołana wyżej dyrektywa stanowi, że państwa członkowskie mogą uwzględnić pewne wyjątki i ograniczenia w monopolu autorskim w niektórych przypadkach, m.in.: 1) do celów edukacyjnych i naukowych, 2) na rzecz instytucji publicznych, takich jak biblioteki i archiwa, 3) do cytowania, 4) na użytek osób

niepełnosprawnych (pkt 34 preambuły dyrektywy). *„Stosując wyjątek lub ograniczenie w przypadku kopii prywatnej, państwa członkowskie powinny należycie uwzględnić rozwój technologiczny i gospodarczy, w szczególności w odniesieniu do prywatnego cyfrowego kopiowania oraz systemów wynagradzania, gdy dostępne są skuteczne zabezpieczenia techniczne. Takie wydatki lub ograniczenia nie powinny powstrzymywać korzystania ze środków technicznych lub ich wykorzystania przeciwko obchodzeniu zabezpieczeń”* (pkt 39 preambuły). I dalej (pkt 40): *„Państwa członkowskie mogą uwzględnić wyjątek lub ograniczenie na rzecz niektórych instytucji non profit, takich jak ogólnodostępne biblioteki lub inne analogiczne instytucje, jak również archiwa. Taki wyjątek lub ograniczenie nie powinien obejmować korzystania w ramach dostarczania przez Internet utworów lub innych przedmiotów objętych ochroną. (...)”*. Pkt 43 preambuły stanowi: *„Przy stosowaniu wyjątku lub ograniczenia w niehandlowych celach edukacyjnych i badań naukowych, włączając nauczanie na odległość, niehandlowy charakter danej działalności powinien być określony przez samą działalność. Struktura organizacyjna i środki finansowania danej instytucji nie są w tym względzie elementami decydującymi”*.

Artykuł 1 dyrektywy (*„Zakres”*) w ust. 1 mówi: *„Niniejsza dyrektywa dotyczy ochrony praw autorskich i pokrewnych w ramach rynku wewnętrznego, ze szczególnym uwzględnieniem społeczeństwa informacyjnego”*.

Artykuł 2 (*„Prawo do wielokrotniania utworu”*) stanowi: *„Państwa członkowskie przewidują wyłączne prawo do zezwalania lub zabraniań bezpośredniego, tymczasowego lub stałego wielokrotniania utworu, przy wykorzystaniu wszelkich środków i w jakiegokolwiek formie, w całości lub częściowo: a) dla autorów, w odniesieniu do ich utworów...”*.

Artykuł 4 dyrektywy 2001/29/WE (*„Prawo do rozpowszechniania”*) zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia autorom wyłącznego prawa do zezwalania lub zabraniań rozpowszechniania oryginałów swoich utworów bądź też ich kopii (w jakiegokolwiek formie) w drodze sprzedaży lub w inny sposób.

Artykuł 5 (*„Wyjątki i ograniczenia”*) dopuszcza (w ust. 1) do ograniczeń w monopolu autorskim w odniesieniu do czynności, które mają charakter przejściowy lub dodatkowy, *„które stanowią integralną i podstawową część procesu technologicznego i których jedynym*

celem jest umożliwienie: a) transmisji w sieci wśród osób trzecich przez pośrednika, lub b) legalnego korzystania z utworu lub innego przedmiotu objętego ochroną i które nie mają odrębnego znaczenia ekonomicznego, będą wyłączone z prawa do zwielokrotniania określonego w art. 2". W ust. 2 art. 5 dyrektywy znajdują się postanowienia zezwalające państwu członkowskim na wprowadzenie wyjątków i ograniczeń w monopolu autorskim m.in.: „c) w odniesieniu do szczególnych czynności zwielokrotniania dokonywanych przez ogólnodostępne biblioteki, instytucje edukacyjne i muzea lub przez archiwa, które nie są skierowane na osiągnięcie bezpośredniej lub pośredniej korzyści gospodarczej lub handlowej". Ust. 3 art. 5 stanowi, że odpowiednie wyjątki i ograniczenia mogą dotyczyć takich przypadków, jak: „a) korzystania wyłącznie w celach zilustrowania w ramach nauczania lub badań naukowych tak długo, jak źródło, łącznie z nazwiskiem autora, zostanie podane, poza przypadkami, w których okaże się to niemożliwe i w stopniu uzasadnionym przez cel niehandlowy, który ma być osiągnięty; d) cytowania do celów takich jak słowa krytyki lub recenzji, o ile dotyczy ono utworu lub innego przedmiotu objętego ochroną, który został już prawie podany do publicznej wiadomości, o ile podane źródło, łącznie z nazwiskiem autora, poza przypadkami, w których okaże się to niemożliwe oraz o ile korzystanie odbywa się zgodnie z uczciwymi praktykami i w rozmiarze usprawiedliwionym przez szczególny cel". Dyrektywa w art. 5 ust. 5 stanowi, że wyjątki i ograniczenia w monopolu autorskim mogą być stosowane „tylko w niektórych szczególnych przypadkach, które nie naruszają normalnego wykorzystania dzieła lub innego przedmiotu objętego ochroną, ani nie powodują nieuzasadnionej szkody dla uzasadnionych interesów podmiotów praw autorskich”.

We wspomnianym tu uzasadnieniu do projektu nowelizacji jest stwierdzenie, że nie ma potrzeby, aby zmiany w naszym prawie zniosły lub też zapobiegły różnicom w przepisach, które nie naruszają prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego, nie naruszają swobodnego przepływu towarów i usług zawierających rozwiązania należące do sfery własności intelektualnej. Nowelizacja ustawy, stanowiąca wykonanie zobowiązań naszego państwa wynikających z powołanej tu dyrektywy, została uchwalona i ostatnie stosowne przepisy weszły w życie z dniem przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, tj. od dnia 1 maja 2004 r. Uwa-

żam, że były to nowelizacje przygotowane rzetelnie, właściwie oddające „ducha dyrektywy” oraz uwzględniające interesy bibliotek oraz ich użytkowników (jestem pełen uznania dla autorów).

Nieodpłatne korzystanie z utworów w zakresie własnego użytku osobistego (art. 23 i 23¹ ustawy)

Art. 23 ustawy dopuszcza nieodpłatne korzystanie, bez zezwolenia twórcy, z już rozpowszechnionego (udostępnionego publicznie) utworu – w zakresie własnego użytku osobistego. Przepisy te pozwalają także na korzystanie z elektronicznych baz danych spełniających cechy utworu, jednakże tylko w takiej sytuacji, kiedy dotyczy to własnego użytku naukowego niezwiązanego z celem zarobkowym. Zakres własnego użytku osobistego obejmuje wyłącznie korzystanie z pojedynczych egzemplarzy utworu.

Znowelizowana ustawa (nowelizacja z dnia 1 kwietnia 2004 r. ogłoszona w Dz. U. Nr 91, poz. 869) stanowi w art. 23 ust. 2, że: „Zakres własnego użytku obejmuje korzystanie z pojedynczych egzemplarzy utworów (podkreślenie – BH)...”. Ze znowelizowanych postanowień art. 23 ust. 2 ustawy wynika, że z jednej strony nie wolno skopiować, dla jednego zamawiającego użytkownika biblioteki, większej liczby egzemplarzy utworu, z drugiej strony nadal nie ma ograniczenia kopiowania w zakresie objętości dzieła, można skopiować nawet cały utwór.

Cel tego korzystania z utworu może być zarówno rozrywkowy, jak i związany z zawodem osoby zainteresowanej, naukowy, archiwalny bądź kolekcjonerski. Jednakże nie jest użytkowaniem osobistym korzystanie z utworu w szerszym kręgu osób, niż to dopuszcza ustawa, np. w obrębie zakładu pracy, dopuszczenie do tego, aby w tym zakładzie powstała „biblioteka” złożona z uzyskanych, w powołaniu się na przepisy art. 23 ustawy, m.in. odbitek kserograficznych z artykułów (patrz: sprawa Texaco). Użytek profesjonalny, dla własnych celów zawodowych, związany z poszerzaniem własnych kwalifikacji (np. sporządzanie kopii artykułów z czasopism w celu poszerzenia własnej wiedzy), uzyskania stopnia naukowego, tytułu naukowego, nie stanowi naruszenia ustawy. Inaczej może przedstawiać się sprawa, kiedy określone działania mają charakter zarobkowy, w takim rozumieniu, że

np. stanowią przedmiot umowy o dzieło z jednostką niemającą charakteru instytucji naukowej, przedsiębiorstwa, jednostki prowadzącej działalność gospodarczą. Zalecałbym tu, aby na zamówieniach kopii utworów znajdowały się oświadczenia użytkowników, że kopie te nie będą wykorzystywane dla celów związanych z działalnością gospodarczą.

Zakres własnego użytku osobistego obejmuje, obok osoby zainteresowanej także inne osoby pozostające z nią w związku osobistym, w szczególności w związku pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego (a więc nieformalnego, co wyklucza korzystanie z licencji ustawowej przy stosunkach profesjonalnych, formalnych, gdy występują wyłącznie powiązania wynikające np. ze stosunku pracy).

Wspomniana tutaj nowelizacja ustawy z dnia 1 kwietnia 2004 r. dodała nowy artykuł (art. 23¹), który stanowi o nowej formie dozwolonego użytku chronionych utworów. Nowe przepisy pozwalają na zwielokrotnienie utworów, bez zezwolenia twórcy, jeśli działanie takie nie ma znaczenia gospodarczego, a ma charakter przejściowy lub przypadkowy (incydentalny) oraz stanowi integralną część procesu technologicznego i ma na celu wyłącznie umożliwienie: „1) przekazu utworu w systemie teleinformatycznym pomiędzy osobami trzecimi przez pośrednika lub 2) zgodnego z **prawem korzystania z utworu**” (podkreślenie – BH).

Korzystanie z opublikowanych utworów przez instytucje naukowe i oświatowe (art. 27 ustawy)

Ustawa pozwala instytucjom naukowym i oświatowym na korzystanie z utworów rozpowszechnionych, a więc z utworów, które za zezwoleniem twórcy zostały w jakikolwiek sposób udostępnione publicznie (patrz: art. 6 pkt 3 ustawy) w oryginale lub w tłumaczeniu. Instytucje te mogą sporządzać egzemplarze **fragmentów** rozpowszechnionego utworu w celach dydaktycznych tak własnych, jak i innych instytucji oraz osób fizycznych (np. dla zainteresowanego nauczyciela) oraz wyłącznie dla celów **własnych** badań naukowych (w tej sprawie należałoby uzyskać wykładnię, odpowiedź na pytanie, czy bibliotece naukowej wolno „sporządzać” egzemplarze utworu w drodze zamówienia ich w innej bibliotece,

dla własnych badań naukowych instytucji, której biblioteka stanowi komórkę organizacyjną).

Prawo do korzystania z opublikowanych utworów w celach dydaktycznych nie jest ograniczone. Pracownik instytucji naukowej bądź oświatowej może, wykonując swoje zadania dydaktyczne w ramach statutowych obowiązków tej instytucji, korzystać nieodpłatnie z utworów opublikowanych, zarówno w oryginale, jak i w tłumaczeniu.

Instytucjami naukowymi są uczelnie i wchodzące w ich skład jednostki organizacyjne działalności podstawowej, wymienione w ustawie o szkolnictwie wyższym oraz w statutach uczelni (wydziały, instytuty, katedry, zakłady, kliniki i inne), m.in. biblioteka główna (stanowi o tym art. 65 ustawy o szkolnictwie wyższym). Instytucjami naukowymi są placówki Polskiej Akademii Nauk, instytuty badawcze i ośrodki badawczo-rozwojowe, a także niektóre inne biblioteki oraz archiwa i muzea.

Dokonując wykładni przepisów ustawy trzeba rozważyć, jaki jest ich sens, cel, jaka jest ich funkcja. Dla bibliotekarzy pracujących w instytucjach naukowych, współpracujących z takimi instytucjami, jest oczywiste, że dla naukowca użyteczna jest wyłącznie kopia całego artykułu z czasopisma, a nie kilka stron, fragment artykułu. Kopia musi rozpoczynać się informacją o źródle, nazwiskiem autora i tytułem artykułu, a kończyć wnioskami i bibliografią załącznikową. Tylko taki dokument wtórny ma wartość dla użytkownika i może stanowić element warsztatu naukowca. Dlatego należy uznać, zgodnie ze zdrowym rozsądkiem, że jako „fragment rozpowszechnionego utworu” należy w naszej sytuacji rozumieć cały artykuł, stanowiący „fragment” dzieła zbiorowego, m.in. numeru czasopisma (patrz: art. 11 ustawy o prawie autorskim mówiący o „utworze zbiorowym”). Dodajmy tu, że inna wykładnia przepisów o dozwolonym użytku chronionych utworów, dotycząca uprawnień biblioteki, ośrodka informacji naukowej stworzyłaby tylko pewne trudności w pracy naukowców, a nie chroniła autorskich praw majątkowych. Stosowanie się do tych przepisów „dosłownie”, w rozumieniu ograniczającym uzasadnione prawa użytkownika zmusiłoby zainteresowanych czytelników do zamawiania potrzebnych im artykułów w częściach, np. w co najmniej dwóch fragmentach. To jest przecież nonsens!

Uprawnienia bibliotek, archiwów i szkół (art. 28 ustawy)

Przepisy ustawy zezwalają bibliotekom, w zakresie ich zadań, na nieodpłatne udostępnianie egzemplarzy utworów, które zostały rozpowszechnione, tzn. za zezwoleniem twórcy w jakikolwiek sposób udostępnione publicznie.

Biblioteki, szkoły i archiwa mogą sporządzać lub zlecać sporządzenie pojedynczych egzemplarzy utworów rozpowszechnionych w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów. Ponieważ zadaniem każdej biblioteki jest udostępnianie użytkownikom ich zbiorów bibliotecznych, stosowne działania muszą być podejmowane w ich interesie, zgodnie z przepisami ustaw i statutu biblioteki. Należy zwrócić uwagę na to, że przed nowelizacją postanowienia art. 28 pkt 2 brzmiały inaczej.

Nowelizacja (pkt 3 – nowy w art. 28) pozwala biblioteczne (archiwum, szkole) na udostępnianie zbiorów dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek. Trzeba także wskazać, że art. 28 pkt 2 w aktualnym brzmieniu nie ma zapisu mówiącego, że zezwolenie na sporządzenie lub zlecenie sporządzenia **rozpowszechnionego** utworu w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów biblioteki nie jest ograniczone zapisem „...*opublikowanych, niedostępnych w handlu...*”.

Uprawnienia ośrodków informacji i dokumentacji naukowo-technicznej (art. 30 ustawy)

Ośrodki informacji i dokumentacji naukowo-technicznej mogą sporządzać i rozpowszechniać własne opracowania dokumentacyjne, a także pojedyncze egzemplarze fragmentów opublikowanych utworów, których objętość nie przekracza jednego arkusza wydawniczego.

Usługi świadczone przez ośrodki informacji lub dokumentacji naukowo-technicznej mogą być nieodpłatne (ewentualnie za zwrotem kosztów wykonania kopii, o czym już była mowa), albo odpłatne. Twórcy albo właściwej organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi i prawami pokrewnymi przysługuje prawo pobierania stosownego wynagrodzenia za odpłatne udostępnianie egzemplarzy utworów.

Warunki korzystania z utworu w ramach dozwolonego użytku (art. 34 i 35 ustawy)

Każde korzystanie z utworu w ramach dozwolonego użytku chronionych utworów uważane jest wymieniem twórcy i źródła. Wymienienie twórcy to podanie jego imienia i nazwiska bądź jego pseudonimu lub poinformowanie o tym, że utwór został udostępniony anonimowo (art. 16 pkt 1 i 2). Podanie informacji o źródle ta wymienienie danych pozwalających na dokładną identyfikację utworu. Informacja ta może być pominięta lub niepełna, jeśli nie istnieją możliwości jej ustalenia.

Twórca ma prawo do wynagrodzenia związanego z korzystaniem z utworu w ramach omawianych licencji ustawowych tylko wtedy, gdy o tym stanowi ustawa.

Dozwolony użytek nie może naruszać normalnego korzystania z utworu lub godzić w słuszne interesy twórcy.

Ten zakaz wiąże się m.in. z określonymi w regulaminach korzystania ze zbiorów zasadami postępowania z materiałami bibliotecznymi. W toku korzystania nie wolno przekroczyć dozwolonych granic użytku. Użytkownik, zamierzając korzystać ze zbiorów biblioteki, musiał podpisać zobowiązanie. Takie zobowiązanie znajdowało się na drukach bibliotecznych: „karta zapisu” (Pu-B-192) i „karta czytelnika” (Pu-B-171) oraz na rewersach. Obecnie, w związku z korzystaniem przez biblioteki z systemów komputerowych, często nie ma możliwości uzyskania takiego zobowiązania podpisanego przez czytelnika. Jednak biblioteka musi zadbać, aby każdy czytelnik znał obowiązujące w bibliotece regulaminy i zobowiązał się do ich przestrzegania, do przestrzegania warunków korzystania ze zbiorów, że będzie się stosować do przepisów regulaminowych. Regulaminy bibliotek określające zasady korzystania ze zbiorów muszą być w bibliotece należycie wyeksponowane, zawsze trzeba informować użytkowników o ich obowiązku znajomości postanowień regulaminu, o obowiązku przestrzegania przepisów bibliotecznych.

Twórca musi otrzymać wynagrodzenie w każdej sytuacji, kiedy mu ono, zgodnie z przepisami ustawy, przysługuje. Interesy twórców muszą być dla bibliotekarzy oczywiste. Profesjonalnym obowiązkiem bibliotekarza jest ochrona tych interesów. Bibliotekarz musi być pierwszym sojusznikiem twórcy, ale ma on również obowiązek umożliwienia użytkownikom

kom korzystania z utworów w zakresie nie przekraczającym ustalonych ustawą licencji, dbania o interesy czytelnika, musi być sumiennym pośrednikiem między uprawnionym do korzystania z utworów użytkownikiem a twórcą.

Wnioski

1. Dyrektywy UE podkreślają generalną zasadę – tylko autor ma prawo do zezwolenia lub zabronienia w jakiegokolwiek formie publicznego rozpowszechniania oryginału swoich utworów i ich kopii w drodze sprzedaży lub w inny sposób. Jednakże przepisy te dopuszczają do wprowadzania przez państwa członkowskie pewnych wyjątków i ograniczeń w monopolu autorskim, dopuszczają do stanowienia przepisów o dozwolonym użytku chronionych utworów.
2. Z dyrektyw UE wynika, że możliwości wprowadzenia ograniczeń w monopolu autorskim dotyczyć może wyłącznie sytuacji niezwiązanych z celami handlowymi, z działalnością nie nastawioną na osiągnięcie zysku, nie dotyczy działalności gospodarczej.
3. Znowelizowana, zgodna z dyrektywami UE, obecnie obowiązująca ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych stanowi (art. 20¹ ust. 1) o obowiązku wnoszenia stosownych opłat na rzecz twórców oraz wydawców za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi przez wszystkie jednostki organizacyjne i przez osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w zakresie zwielokrotniania utworów dla własnego użytku osobistego na rzecz osób trzecich.
4. Ustawa o podatku od towarów i usług stanowi, że: *„Podatnikami są osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne, wykonujące samodzielnie działalność gospodarczą ..., bez względu na cel lub rezultat takiej działalności”* (art. 15 ust. 1). Z tych przepisów wynika, że biblioteki doliczające do kosztu swoich usług stosowny podatek są w rozumieniu prawa jednostkami prowadzącymi *„samodzielnie działalność gospodarczą”*, jednostkami zobowiązanymi do wnoszenia opłat na rzecz twórców oraz wydawców za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi. Należy tu dodać, że

ustawa ta (zał. Nr 4, poz. 11) stanowi o zwolnieniu od podatku usług bibliotek z wyłączeniem odpłatnej działalności związanej z wypożyczaniem określonych wydawnictw (zał. nr 3, poz. 157).

5. W świetle przepisów art. 14 ust. 2 i 3 ustawy o bibliotekach usługi biblioteki, których organizatorami są ministrowie i kierownicy urzędów centralnych oraz jednostki samorządu terytorialnego nie mogą za swoje usługi pobierać opłat wyższych, niż to wynika z kosztu wykonania usługi, a więc nie są płatnikami podatku od towarów i usług, bowiem ich działania nie mają charakteru zarobkowego, nie stanowią działalności gospodarczej.
6. Biblioteki, które pobierają opłaty wyższe od kosztów wykonania usługi, świadczące swoje usługi odpłatnie, czerpiące zyski z takiej działalności, są jednostkami prowadzącymi działalność gospodarczą i są płatnikami stosownego podatku (art. 5 ust. 1 i art. 15 ust. 1 ustawy o podatku od towarów i usług) oraz są zobowiązane do wnoszenia stosownych opłat (3% od wpływów z tego tytułu) na rzecz twórców i wydawców za pośrednictwem organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi (art. 20¹ ustawy o prawie autorskim). Jednakże nie oznacza to, że „usługi bibliotek” (objęte symbolem PKWiU: 92.51.11) są opodatkowane. Są to usługi zwolnione od podatku od towarów i usług (zgodnie z treścią zał. nr 4 do ustawy podatkowej, poz. 11) z wyłączeniem objętych stawką 7% usług w zakresie wstępu oraz wypożyczenia określonych wydawnictw wytworzonych metodami poligraficznymi (zał. nr 3, poz. 157 w związku z poz. 48 i 49). W tym rozumieniu przepisów nie jest „biletem wstępu na teren biblioteki” „karta czytelnika” upoważniająca użytkownika do korzystania (w szerokim zakresie) z usług biblioteki.
7. Biblioteki szkół wyższych pobierają opłaty za swoje usługi na podstawie postanowień swoich wewnętrznych aktów normatywnych. Prowadzenie działalności gospodarczej przez bibliotekę główną uczelni wymaga stosownych uregulowań i musi opierać się na postanowieniach statutu uczelni (art. 23 ust. 2 pkt 3 ustawy o szkolnictwie wyższym), na przepisach

wewnątrzzakładowych aktów normatywnych (regulaminów bibliotecznych) wydanych na podstawie statutu.

8. Ważne dla bibliotek przepisy stanowiące o „dozwołonym użytku chronionych utworów” stanowią treść art. 23 i 23¹ ustawy o prawie autorskim („*Nieodpłatne korzystanie z utworów w zakresie własnego użytku osobistego*”), art. 27 („*Korzystanie z opublikowanych utworów przez instytucje naukowe i oświatowe*”), art. 28 („*Uprawnienia bibliotek, archiwów i szkół*”), art. 30 („*Uprawnienia ośrodków informacji i dokumentacji naukowo-technicznej*”) i art. 34 i 35 („*Warunki korzystania z utworu w ramach dozwołonego użytku chronionych utworów*”).
9. Nieuzasadnione i niedopuszczalne są (na szczęście tylko incydentalne) stwierdzenia, że biblioteki są uczestnikami proceduru „piractwa intelektualnego”. Bibliotekarze realizują uprawnienia użytkowników (art. 23 ustawy o prawie autorskim) i korzystają z własnych uprawnień (np. art. 28 tej ustawy). Bibliotekarze byli, są i zawsze będą sojusznikami twórców i wydawców. Są oni świadomi, że przekroczenie granic licencji ustawowej może być główną przyczyną najpierw wzrostu ceny kopiowanego dzieła, potem zmniejszenia jego nakładu (bo staje się ono zbyt drogie), a w końcu upadku tytułu, a nawet wydawnictwa. Ewentualne dalsze ustawowe ograniczenia kopiowania mogą dotyczyć tylko tych jednostek organizacyjnych, które prowadzą stosowną działalność gospodarczą.
10. Nowelizacje ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z lat 2002-2004 doprowadziły do pełnego uzgodnienia przepisów tego aktu normatywnego z postanowieniami dyrektywy Parlamentu i Rady Europy Nr 2001/29/WE. Wprowadzając stosowne zmiany do ustawy, ustawodawca z jednej strony skutecznie działał na rzecz harmonizacji naszych przepisów z prawem unijnym, z drugiej właściwie uwzględnił interesy bibliotek oraz ich użytkowników.

Bolesław Howorka jest radcą prawnym i emerytowanym dyrektorem Biblioteki Głównej Akademii Medycznej w Poznaniu.

PRZYPIS:

¹ Jednolity tekst ustawy w Dz. U. z 2000 r. Nr 80, poz. 904; późniejsze zmiany: w 2001 r. Dz. U. Nr 128,

poz. 1402, w 2002 r. Dz. U. Nr 126, poz. 1068 i Dz. U. Nr 197, poz. 1662, w 2003 r. Dz. U. Nr 166, poz. 1610, w 2004 r. Dz. U. Nr 91, poz. 869 i Nr 96, poz. 959.

Ewa Głowacka

Benchmarking w bibliotekach

Benchmarking, mierniki efektywności oraz informacje dotyczące najlepszych praktyk w bibliotekach

Ostatnio w wielu krajach bardzo rośnie zainteresowanie badaniami i ocenami efektywności działania bibliotek. W związku z tym poszukuje się zestawień mierników takich ocen, baz danych wskaźników do porównań, istnieje zainteresowanie najlepszą praktyką w różnych zakresach. Rośnie zatem popularność stosowania *benchmarkingu* w instytucjach biblioteczno-informacyjnych. Ważne staje się ustalenie metodologii i narzędzi tego podejścia. Współcześnie *benchmarking* jest traktowany jako narzędzie stałego podnoszenia jakości działania drogą systematycznych poszukiwań nowych idei i rozwiązań, nowych metod działania oraz stosowania nietradycyjnych sposobów pomiaru i oceny funkcjonowania bibliotek. Uważa się, że proces ten służy nie tylko ocenie jakości działalności i produktów danej instytucji, lecz pozwala także dokładniej definiować poziom jakości, do którego określona instytucja dąży w odniesieniu zarówno do realizowanych przez siebie procesów, jak własnych produktów i usług¹.

Na *benchmarking* można spojrzeć w dwu aspektach – przedmiotowym i podmiotowym. Kryterium przedmiotowe określa obszar przeznaczony do porównywania, natomiast kryterium podmiotowe wskazuje na partnera procesu porównywania. Według kryterium przedmiotowego można wyróżnić:

- **Benchmarking strategiczny**, który polega na porównywaniu wizji, misji i strategii liderów rynkowych w celu określenia ich kluczowych czynników sukcesu. **Benchmarking procesów** polegający na analizie procesów liderów rynkowych pod kątem ich efektywności i wartości dla klienta.

- **Benchmarking produktów**, który dotyczy produktów i usług oferowanych przez lidera. Należy się tu skoncentrować na wartości, jaką daje produkt czy usługa klientowi oraz na rozwiązaniach dotyczących technologii ich wytwarzania.

- **Benchmarking metod zarządzania** koncentrujący się na porównywaniu stosowanego przez lidera systemu zarządzania. Dotyczy on planowania, podejmowania decyzji, organizowania, zarządzania zasobami ludzkimi oraz kontrolowania.

Stosując kryterium podmiotowe można wyróżnić:

- **Benchmarking wewnętrzny**, czyli przeprowadzanie porównań wewnątrz przedsiębiorstwa. Może dotyczyć innych wydziałów, filii, oddziałów firmy, itp. Jest to najprostsza forma *benchmarkingu* z uwagi na niewielkie bariery przepływu informacji pomiędzy partnerami procesu. Cechuje się ona również niskim kosztem przeprowadzenia i względnie krótkim czasem realizacji. Wadą może być izolacja przedsiębiorstwa od lepszych praktyk zewnętrznych.

- **Benchmarking zewnętrzny (konkurencyjny)** polegający na porównywaniu się z najlepszymi firmami spoza organizacji z tego samego sektora. Jest to najtrudniejszy rodzaj *benchmarkingu* ze względu na często ograniczoną ilość informacji możliwych do uzyskania od partnera procesu. Wadą również jest możliwość powielania praktyk branżowych, nie tworzących innowacyjnego postępu w firmie². Można również porównywać się z firmami spoza branży.

W bibliotekach coraz większego znaczenia nabierają zbiory wskaźników dobrych praktyk, często dostępne w sieci Internet i różne inicjatywy służące porównaniom: badania efektywności i jakości działań oraz tworzenie narzędzi takich badań. Bardzo ważną kwestią jest konstrukcja wskaźników i standardów oceny działalności, procesów oraz produktów i usług w taki sposób, aby wyraźnie było widać rezultaty funkcjonowania danej instytucji w określonych obszarach. Istotne jest też dostarczenie rzetelnej informacji o sposobie budowy i interpretacji wspomnianych mierników, aby w przypadku prowadzenia *benchmarkingu* i budowania baz najlepszych praktyk brane pod uwagę w określonej sytuacji wskaźniki były porównywalne.

W charakterze wskaźników w *benchmarkingu* mogą służyć statystyki biblioteczne. Większość

krajów opracowuje zestawy danych statystycznych i wykorzystuje je później do różnych analiz i porównań. Wiele bibliotek nie posiada jednak i nigdy nie gromadziło odpowiednich informacji służących efektywnemu planowaniu i podejmowaniu decyzji oraz doskonaleniu jakości. Większość informacji statystycznych koncentruje się raczej na wejściach (wielkość wpływów zbiorów, prenumerata czasopism, liczba pracowników itd.), a nie na wyjściach systemu bibliotecznego. Zbierane w bibliotekach dane wyjściowe nie są wystarczające dla określenia stopnia satysfakcji użytkowników z ich usług, koncentrują się bowiem jedynie na liczbach transakcji, np.: liczbie wypożyczeń bądź załatwionych kwerend.

Z punktu widzenia *benchmarkingu* istotne są przede wszystkim miary i wskaźniki informujące o sposobie realizacji procesów bibliotecznych i informacyjnych oraz stopniu dostosowania tejsze działalności do potrzeb i oczekiwań użytkowników. Gotowe wskaźniki i standardy nie zaspokajają jeszcze w pełni tych potrzeb. Choć trzeba przyznać, że w ostatnich latach w wielu krajach dopracowano się już całych zestawów mierników służących ocenie różnych typów bibliotek, które w coraz większym stopniu wskazują również na poziom zadowolenia użytkowników. Trwają prace nad tworzeniem takich standardów oceny dla różnych sieci bibliotecznych, jak również wskaźników międzynarodowych skoncentrowanych na rezultatach usług i działalności bibliotek. Dużym problemem, również rzutującym na sposoby konstrukcji wskaźników, jest konieczność oceny oraz porównania jakości usług zarówno zasobów tradycyjnych, jak i elektronicznych.

Pozaeuropejskie najważniejsze inicjatywy z zakresu metodologii *benchmarkingu* w bibliotekach

W dziedzinach związanych z bibliotekoznawstwem i informacją naukową pierwszym ważnym wydarzeniem z omawianego zakresu było utworzenie w 1993 r. Library Benchmarking International dla promowania rozwoju *benchmarkingu* w środowisku bibliotek³.

W literaturze przedmiotu opisanych jest kilkanaście przypadków stosowania *benchmarkingu* w bibliotekach amerykańskich, kanadyjskich i australijskich już w połowie lat dziewięćdziesiątych⁴. W tym czasie dla australijskich bibliotek publicznych stanu Nowa Południowa Walia utworzono specjalną bazę danych zawierającą

wskaźniki, które służą jako standardy do porównań. Obecnie do bardzo szeroko zakrojonych i cennych inicjatyw zaliczymy projekt Council of Australian University Librarians (CAUL) utworzenia bazy najlepszych praktyk oraz serwisu internetowego poświęconego zagadnieniu *benchmarkingu* bibliotek uniwersyteckich w tym kraju⁵. Celem projektu jest przede wszystkim rozwijanie metod porównań i ustalanie mierników funkcjonalności bibliotek w odniesieniu do ich różnych sfer działań i usług. W witrynie projektu znajdziemy liczne informacje i odnośniki do cennych zasobów oraz informacji związanych z 8 obszarami działań: usług dla użytkowników spoza własnej uczelni (off-shore users), dostarczania dokumentów, działalności informacyjnej, przysposobienia informacyjnego (information literacy), satysfakcji użytkowników, pomiarów usług elektronicznych i dostępności do materiałów bibliotecznych. Prezentowana w sieci baza najlepszych praktyk australijskich bibliotek uniwersyteckich dotyczy na razie ocen i porównań dwóch wymienionych wyżej zagadnień: dostarczania dokumentów i dostępności do materiałów bibliotecznych. Jest jednak świetnym narzędziem porównań, gdyż zawiera porównywalne dane w postaci wskaźników osiągniętych w każdej takiej bibliotece. Dla pozostałych dziedzin znajdziemy tu wiele cennych materiałów ukazujących propozycje standardów i metod badań stosowanych w bibliotekach australijskich i innych krajów oraz liczne przykłady i relacje z wyników takich badań w poszczególnych placówkach.

W USA najważniejszymi obecnie inicjatywami jest przygotowany przez Association of Research Libraries (ARL) Statistics and Measurement Program⁶ oraz projekt związany z *benchmarkingiem* informacji elektronicznej New Measures Initiative. Początki ARL Statistics and Measurement Program sięgają 1994 r., a cały projekt jest skoncentrowany na pomiarach funkcjonalności bibliotek naukowych w odniesieniu do ich usług edukacyjnych i działalności informacyjnej związanych z obsługą potrzeb szkolnictwa wyższego. Instrumenty badań statystycznych wypracowane w omawianym programie posłużyły do licznych badań prowadzonych zarówno przez ARL, jak i m.in. ACRL oraz Canadian Association of Research Libraries (CARL)⁷.

Głównym celem powstania w 1999 r. następnego programu ARL – New Measures Initiative było opracowanie mierników, które

dokładniej będą opisywać działalność bibliotek naukowych w różnych zakresach. Wynikało to z potrzeby pokazywania przez biblioteki skuteczności obsługi potrzeb macierzystych instytucji oraz z konieczności coraz efektywniejszego wykorzystania zasobów. Temu mają służyć badania porównawcze i tworzone bazy wskaźników umożliwiających ocenę i wyłonienie najlepszych praktyk. W ramach omawianego programu realizowanych dotąd było 9 odrębnych projektów. Największy z nich to LibQUAL+ (Measuring Library Service Quality), podjęty przez ARL we współpracy z Texas A&M University w celu oceny jakości usług bibliotecznych przy wykorzystaniu metody SERVQUAL oraz utworzenia narzędzi i mierników takich ocen. Projektem związanym z pomiarem jakości usług bibliotek cyfrowych jest natomiast E-QUAL (Measuring Digital Library Service Quality). Jednym z ważniejszych z punktu widzenia ustalania mierników efektywności był tu również program E-Metrics (Measures for Electronic Resources), którego głównym zadaniem było utworzenie wskaźników oceny zasobów i usług elektronicznych. Zrealizowano go przy współpracy bibliotek z producentami i sprzedawcami baz danych. Do innych ważnych z punktu widzenia opracowania danych statystycznych oraz tworzenia nowych mierników oceny funkcjonalności bibliotek należą inne inicjatywy programu New Measures Initiative m.in. oceny efektywności obsługi potrzeb informacyjnych szkolnictwa wyższego, efektywności kosztowej, jakości wypożyczeń międzybibliotecznych⁸. Ciekawym projektem jest tu również SAILS (Standardized Assessment of Information Literacy Skills), w ramach którego zajęto się porządkowaniem narzędzi i standardów oceny przysposobienia informacyjnego użytkowników bibliotek akademickich oraz bazy najlepszych praktyk w tym zakresie. Informacja dotycząca bieżącego rozwoju New Measures Initiative dostępna jest na witrynie internetowej⁹.

Wybrane inicjatywy w Europie

W Europie omawianą problematyką zainteresowano się nieco później, niemniej obecnie mamy i tutaj do czynienia z cennymi inicjatywami. W latach 1995-1996 British Library zrealizowała projekt badawczy pn. Benchmarking and the Library and Information Sector, który wykazał, że w Wielkiej Brytanii jedynie 7% placówek biblioteczno-informacyjnych sto-

sowało omawianą technikę, a wielu respondentów nawet nie rozumiało tej nazwy¹⁰. Obecnie następuje coraz wyraźniejszy rozwój *benchmarkingu* i jego narzędzi w tym kraju. Do najważniejszych należy tu zaliczyć realizowany w latach 1998-2000 projekt EQUINOX – Library Performance Measurement and Quality Management System¹¹, finansowany w ramach programu „Telematyka dla bibliotek” przez Komisję Europejską. Dotyczył on opracowania i wykorzystania metod pomiarów funkcjonowania bibliotek w nowym środowisku elektronicznym i zastosowania ich w zarządzaniu przez jakość. Wskaźniki utworzone dla bibliotek elektronicznych mają być uzupełnieniem mierników zawartych w normie ISO 11620, które mają zastosowanie do bibliotek tradycyjnych. W projekcie EQUINOX dużą wagę przywiązuje się do tego, aby każdy wskaźnik umożliwiał dokonywanie porównań między bibliotekami. Utworzona lista obejmuje 14 wskaźników oceny działania bibliotek elektronicznych, między innymi są to wskaźniki kosztów, satysfakcji użytkowników oraz miernik dotyczący pracowników zaangażowanych w proces usług elektronicznych.

Kolejny ważny projekt brytyjski to MIEL2 – Management Information Systems and Performance Measurement for the Electronic Library, który był próbą ustalenia wskaźników efektywności dla akademickiej biblioteki elektronicznej. Obie inicjatywy – EQUINOX i MIEL2 – opierały się na wcześniejszych programach finansowanych przez Komisję Europejską w ramach badań „Telematyka dla bibliotek” – EQLIPSE (1995-97) – Evaluation and Quality in Library Performance: System for Europe¹² oraz CAMILE – Concerted Action on Management Information for Libraries in Europe¹³. Bardzo aktywna w tym kraju w omawianym obszarze jest również The Standing Conference of National and University Libraries (SCONUL). SCONUL opracowała między innymi podręcznik *benchmarkingu* dla bibliotek¹⁴.

W Niemczech *benchmarkingiem* interesowano się od lat 90., szczególnie w bibliotekach uniwersyteckich Północnej Westfalii. Pracownicy tych bibliotek brali aktywny udział w tworzeniu standardów międzynarodowych dla bibliotek akademickich, jak również uczestniczyli w programach EQLIPSE i EQUINOX. W 2001 r. przeprowadzono tam szeroki *benchmarking* satysfakcji użytkowników 15 bibliotek akademickich z wymienionego regionu¹⁵.

Najważniejszym jednak obecnie projektem jest BIX – Der Bibliotheksindex¹⁶. Program został zapoczątkowany w 1999 r. przy udziale Fundacji Bertelsmanna i Stowarzyszenia Bibliotek Niemieckich DBV, brało w nim udział ok. 200 bibliotek publicznych. Poza rozwojem wskaźników funkcjonowania bibliotek, głównym jego zadaniem było opracowanie mechanizmów tworzenia rankingu bibliotek. Roczne raporty są prezentowane w formie drukowanej oraz elektronicznej i dają możliwość porównania całego niemieckiego systemu bibliotek, co jest próbą *benchmarkingu*. Obecnie w ramach BIX opracowuje się narzędzia do pomiaru efektywności działania bibliotek naukowych. Celem jest zbudowanie BIX jako platformy *benchmarkingu* bibliotek publicznych i naukowych. Projekt będzie zakończony w czerwcu 2006 r.¹⁷. Zaawansowane prace związane z *benchmarkingiem* wśród bibliotek uniwersyteckich prowadzone są również w Holandii, Finlandii oraz Estonii¹⁸.

W Polsce pierwszą szerszą próbę *benchmarkingu* bibliotek przeprowadzono na konferencji pt. *Badania porównawcze polskich bibliotek naukowych*, zorganizowanej w 2001 r. przez Bibliotekę Główną Akademii Ekonomicznej w Krakowie. Analizowano rozmaite aspekty bieżącego funkcjonowania bibliotek naukowych na podstawie danych zebranych w sposób tradycyjny w specjalnie opracowanym formularzu ankiety. Celem konferencji było wypracowanie metodologii i kryteriów pomocnych dla oceny (rankingu) polskich bibliotek naukowych. Podczas konferencji sformułowano wnioski, z których najważniejsze to: kontynuacja badań porównawczych, weryfikacja ankiety, opracowanie standardów funkcjonowania bibliotek naukowych. Bezpośrednio po konferencji zawiązał się Zespół ds. Standaryzacji, którego zadaniem jest opracowanie sposobu realizacji powyższych wniosków. W pierwszej kolejności zespół podjął się opracowania nowej wersji ankiety służącej do badań porównawczych. Jej wersja z kwietnia 2003 r.¹⁹ powstała na podstawie ankiety przygotowanej na krakowską konferencję oraz na podstawie kwestionariusza *Analiza funkcjonowania biblioteki z uwzględnieniem wybranych wskaźników efektywności*, opracowanego i wdrożonego w ramach projektu TEMPUS JEP. Zespół ds. Standaryzacji doprowadził również do przygotowania programu komputerowego do zgromadzenia danych z bibliotek na podstawie wyżej opisanych ankiet oraz ich analizy. Dane

te posłużą do dalszych badań, których celem będzie opracowanie metody oceny stanu bibliotek naukowych w Polsce oraz przygotowanie zestawu norm (standardów) dotyczących ich funkcjonowania²⁰.

Najważniejsze międzynarodowe normy i standardy

Dla ustalania wskaźników i mierników ocen funkcjonowania bibliotek w różnych krajach ważne są normy i standardy międzynarodowe w omawianym zakresie. Do tych najważniejszych zaliczymy międzynarodowe zalecenia wydane przez członków zespołu roboczego IFLA w 1996 r. Skupiono się tutaj na zorientowanych na użytkowników miarach skuteczności wykonania zadań przez biblioteki akademickie. Mamy zatem listę 17 bardzo dokładnie przedstawionych wskaźników pomiarów, które mogą służyć ocenie działania i porównaniom. Przedstawiono je w 7 grupach: ogólne korzystanie z biblioteki, wyposażenie, jakość zbiorów, jakość katalogów, dostępność dokumentów, zdalne korzystanie z biblioteki, satysfakcja użytkowników. Skoncentrowane są na pomiarach jakości i stopniu zadowolenia użytkowników z poszczególnych rodzajów działalności biblioteki, również usług świadczonych zdalnie. Nie ma wskaźników dotyczących kosztów. Zalecenia opisują zbiór wskaźników, lecz nie jest to lista zamknięta. Biblioteki akademickie podlegają ciągłym zmianom i w związku z tym należy dodawać nowe wskaźniki. Lista nie jest również oczywiście przymusowa, nie każdy miernik znajdzie zastosowanie w każdej bibliotece.

Innym bardzo ważnym dokumentem precyzującym wskaźniki oceny funkcjonalności bibliotek i mogącym również służyć pomocą w *benchmarkingu* jest norma ISO 11620²². Dokument ten prezentuje listę 29 wskaźników w 10 grupach, które mogą mieć zastosowanie w bibliotekach różnych typów i w różnych krajach. Skoncentrowano się tutaj zarówno na miernikach poziomu satysfakcji użytkowników, ocenach jakości zasobów, również elektronicznych, jak też dokonano próby włączenia wskaźników oceny efektywności kosztowej. W tym ostatnim wypadku mierników trudnych do interpretacji na skalę międzynarodową. Norma w bardzo małym stopniu reguluje kwestię wskaźników dotyczących działalności informacyjnej, co obecnie zostało uregulowane w postaci dodatkowego aneksu²³.

Ważne dla oceny i *benchmarkingu* szczególnie usług elektronicznych bibliotek mogą okazać się również wskaźniki zawarte w raporcie technicznym ISO/TR 20983: Information and Documentation. Performance indicators for electronic library services oraz w normie ISO 2789:2003 Information and Documentation. International Library Statistics.

Podsumowanie

Informacje zebrane i zanalizowane w procesie *benchmarkingu* mogą być bardzo przydatne w zarządzaniu bibliotekami a stają się wręcz niezbędne w procesie doskonalenia jakości działania i usług, gdyż pomagają usytuować jakość funkcjonowania danej placówki na tle innych. Umożliwiają również odkrywanie najlepszych praktyk, najefektywniejszych z punktu widzenia instytucji i jej klientów sposobów działania oraz świadczenia usług. Próba skorzystania z takich odpowiedzi jest jedną z dobrych dróg doskonalenia organizacji.

Stosowanie omawianego podejścia i wypracowanych w jego ramach pomiarów jakości działania, może mieć często także efekt finansowy. Ścisłe ilościowe wskaźniki dobrej jakości obsługi bibliotecznej i informacyjnej (również na tle innych) stanowią bowiem dobry argument w staraniach o większe fundusze.

Wyniki porównań mogą również pomóc przełamać nie zawsze najlepsze nawyki i stworzyć bardziej przychylny klimat dla zmian. Dzięki możliwości wykorzystania doświadczeń technicznych i technologicznych innych systemów – zaprojektowanych dla udoskonalenia działania – ułatwiają też wszelkiego typu innowacje. Proces *benchmarkingu* pozwala inaczej myśleć o tym, które z zadań, jakie sobie stawia dana instytucja, są wykonalne. Możliwe jest to dzięki zdobywaniu informacji na temat tego, jak inne organizacje radzą sobie z takimi samymi bądź podobnymi operacjami, lub jak sobie z tym radzono dotychczas i co można poprawić.

Analiza działań i procesów prowadzona w ramach *benchmarkingu* oraz dążenie do ich doskonalenia sprawiają także, że organizacja sprawniej przekłada cele strategiczne na zadania. Dokładniej również widzi wzajemne związki pomiędzy poszczególnymi operacjami i ich wpływ na realizację szerszych procesów i zadań. Dzięki temu daje się łatwiej koordynować poziom strategiczny, funkcjonalny i operacyjny w zarządzaniu. Dlatego też optymizmem na-

pawa rozwój takich inicjatyw w światowym bibliotekarstwie, a także duże zainteresowanie oraz aktywność pracowników bibliotek w tworzeniu standardów i wskaźników funkcjonalności i jakości.

Dr hab. Ewa Głowacka jest kierownikiem Zakładu Informacji Naukowej w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

PRZYPISY:

- ¹ T. M. Peischl: *Benchmarking: a process for improvement*. „Library Administration and Management” 1995 nr 2 s. 100.
- ² Stosuje się różne sposoby i kryteria klasyfikacji benchmarkingu – por. np. R. Mueller, P. Rupper: *Process Reengineering*, Wrocław 2000; M. Huczek: *Benchmarking jako metoda poprawy efektywności zarządzania biblioteką*. „Biuletyn EBIB” [dokument elektroniczny] nr 3/2002. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/32/huczek.php>.
- ³ *A Short History of Benchmarking*, http://www.world-net.org/users/lbi/lb_hist.html (17.10.1998).
- ⁴ Zob. np. S. H. Angel: *A benchmark instrument tested in women's hospital libraries*. „Bulletin of the Medical Library Association”, 1996 Oct., s. 582-585; J. Tillotson: *Benchmarking waiting times*. „College and Research Libraries News”, 1997 Nov., s. 693-694; M. Robertson, I. Trahn: *Benchmarking academic libraries: an Australian case study*. „Australian Academic and Research Libraries”, 1997 Jun., s. 126-141.
- ⁵ <http://www.caul.edu.au/caul/best-practice/Perfind.html>
- ⁶ <http://www.arl.org/stats/index.html>
- ⁷ Zob. szerzej, J. C. Blixrud: *The Association of Research Libraries Statistics and Measurement Program: from descriptive data to performance measures*. [IN:] 67th IFLA Council and General Conference, August 16-25, 2001, Boston 2001, s. 3.

- ⁸ *Ibidem*, s. 4-5.
- ⁹ <http://www.arl.org/stats/newmeas/>
- ¹⁰ P. Garrod, M. Kinnell: *Benchmarking development needs*. s. 111-114.
- ¹¹ <http://equinox.dcu.ie/index.html>
- ¹² <http://www.cerlim.ac.uk/projects/eqlipse.html>
- ¹³ <http://www.dmu.ac.uk/~camile/>
- ¹⁴ <http://www.sconul.ac.uk> [4.08.2004]
- ¹⁵ S. Mundt: *Benchmarking user satisfaction in academic libraries – a case study*. „Library and Information Research” Winter 2003, s. 29-37.
- ¹⁶ <http://www.bix-bibliotheksindex.de/>
- ¹⁷ L. Derfert-Wolf: *Badania porównawcze bibliotek niemieckich – projekt BIX „Biuletyn EBIB”* [dokument elektroniczny] nr 8/2003. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/48/wolf2.php>.
- ¹⁸ L. Derfert-Wolf: *Standardy funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce. Stan prac Zespołu ds. Standardów dla Bibliotek Naukowych*, W: *Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej: Łódź, 13-15 czerwca 2004* [dokument elektroniczny]. Dostępny w Internecie: <http://bg.p.lodz/konferencja/2004>.
- ¹⁹ Poprawiona w 2004 r.
- ²⁰ L. Derfert-Wolf, M. M. Górski: *Analiza funkcjonowania polskich bibliotek naukowych w Polsce*. „Biuletyn EBIB” [dokument elektroniczny] Nr 8/2003. Dostępny w Internecie: <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/48/wolf1.php>.
- ²¹ R. Poll., P. Boekhorst: *Measuring quality: international guidelines for performance measurement in academic libraries*, München 1996; polskie tłumaczenie: R. Poll, P. Boekhorst: *Mierzenie jakości. Międzynarodowe zalecenia do pomiaru wykonywania zadań w bibliotekach akademickich*, tłum. Bolesław Rek. Wrocław 2004.
- ²² ISO 11620: 1998: *Information and Documentation – Library Performance Indicators*, zob. też E. Głowacka: *Przegląd wskaźników efektywności bibliotek według normy ISO 11620*. W: *Biblioteki wobec nowych zadań* pod red. E. Głowackiej. Toruń 2004, s. 157-167.
- ²³ ISO 11620: 1998: *Information and Documentation – Library Performance Indicators*. AD1: 2003.

Z bibliotek

Program ochrony starodruków – digitalizacja inkunabułów i postinkunabułów w WiMBP w Zielonej Górze

Dział Zbiorów Specjalnych Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. C. Norwida stanowi niewątpliwie jej wizytówkę. Ze względu na specyficzny charakter i wartość magazynowanych i udostępnianych zbiorów (dających nam prestiż przynależny instytucjom skupionym wokół Narodowego Zasobu Bibliotecznego), stale rosnącą ilość coraz bardziej

wymagających czytelników, a także postępujące zniszczenia i wzrost zagrożenia bezcennych dokumentów, stanęliśmy w obliczu konieczności położenia szczególnego nacisku nie tylko na bezpieczeństwo powierzonych naszej opiece dokumentów, ale również zagwarantowania użytkownikom odpowiednio dobrych warunków do pracy z materiałem zabytkowym. W tym celu został opracowany projekt pt. *Ochrona Narodowego Zasobu Bibliotecznego – digitalizacja, renowacja i konserwacja zabytkowych zbiorów...*, na którego realizację otrzymaliśmy od Fundacji Bankowej im. L. Kronenberga dotację w wysokości 30 000 zł, z czego 19 000 zł wolno nam było przeznaczyć na digitalizację starodruków. Lista wytypowanych książek, które jako pierwsze zostały

poddane zabiegom konwersji cyfrowej, obejmuje całość (26 tytułów) zgromadzonych w Dziale inkunabułów i postinkunabułów:

- Leon I [pape] : Sermones. – [Polonia: Typ. Leonis I Papae, 1477/78].
- Hugo de Prato Florido : Sermones de sanctis. – Heidelberg : Typ. Lindelbachi=Henr. Knoblochtzet, 1485.
- La Palud Pierre de : Sermones quadragesimales Thesauri novi. – Argentinae [Strassburg] : [Martinus Flach], 1487.
- La Palud Pierre de : Sermones Thesauri novi de sanctis. – Argentinae [Strassburg] : Martinus Flach, 1488.
- Iordanus de Quedlinburg : Passio Christi secundum quattuor evangelistas. – [Basel : Iac. Wolff de Pforzheim, 1492].
- Schedel Hartmann : Liber chronicarum. – Nuremberg : Antonius Koberger, 1493.
- Bustis Bernardinus de : Mariale excellenti[m]i viri. – Argentinae [Strassburg] : Impressum Martinus Flach, 1498.
- Psalterium et Hymnarius. – [S. 1. : s.n., ante, 1500].
- Bustis Bernardinus de : Rosarium sermonum. – P. 2. – Hagenau : Henr. Gran pro Io. Rynman, 1500.
- Bartholomaeus Arnoldi : Libellus Fratris Bartholomei de Vsingen Avgvstiniani, de fide, gratia et operibus... – [S. 1. : s.n., po 1500].
- Bonaventura [Saint] : Meditationes vitae Christi... – [S. 1. : s.n., po 1500]. [Na k. tyt. Madonna z dziećciem w Łodzi].
- Bonaventura [Saint] : Tractatus de profectu religiosorum. – [Paris] : Iehan Petit, [po 1500].
- Dionysius Cartusienis : Meditationum opusculum. – [Colonie? : s.n., po 1500].
- Bonifacius VIII [pape] : Liber sextus Decretatum. – T. 1-2. – Venetijs : per Baptistam de Tortis, 1502. [Inicjały ręczne czerwone i niebieskie, 2 wstępne inicjały iluminowane].
- Paratus : Sermones de tempore [et] de sanctis. – Nürnberg : druk. Koberger, 1502.
- Łaski Jan St. : Com[m]une incliti Polonie Regni priuilegium. – Cracoviae : Joannis Haller, 1506.
- Albertus Magnus : Quattuor libros sententiaru[m]. – Basel : Iacobus [Wolff] de Pforzheim, 1506.
- Pelbartus de Themeswar : Stellarium Corone benedictae virginis Marie in laudem eius. – Hagenau : Impressi Henricus Gran pro Joannis Rynman, 1507.
- Thomas de Aquino : Summa contra ge[n]tiles, Agrippine : Impressa... opera ac impensis... – Quentell, 1509.
- Gregorius IX [pape] : Decretales. – Lugduni : per Magistrum Nicolaum de Benedictis, 1510.
- Wann Paul : Quadragesimale sive Tractatulus de preservatione hominis a peccato. – Hagenau : druk. H. Gran, 1512.
- Hedion Caspar : Chronica der Alten Christlichen Kirchen. – [S. 1. : s.n.], 1514.
- Berchorius Petrus : Morale reductorium super totam Bibliam. – Basileae : impensis Ioannis

Koberger in officina Adame Petri de Lagendorff, 1517.

- Patricius Franciscus : De Institutione Reipublicae libri nouem. – Parrhisiis : impraessorvm Petri Vidoue, ipensis Gallioti Pratani, 1518.
- Claudianus Claudius : Opera. – Florentiae, per haereses Philippi Iuntae, 1519.
- Hollen Gottschalck : Sermones d[omi]nicales super epistolas. – Hagenau : Henricus Gran pro Ioannis Rynman, 1520.

O wyborze tych a nie innych pozycji decydował szereg nadrzędnych w naszej opinii kryteriów: wiek książki (drukowane w latach 1478-1520), kompletność w zasięgu chronologii, wartości kulturowe narodowe i międzynarodowe oraz unikatowość i (nie)rzadkość budzący obawy stan zachowania. Kolejnym czynnikiem przemawiającym na korzyść takiego wyboru jest brak omawianych pozycji w wykazie druków zdigitalizowanych innych, znaczących w kraju, bibliotek publicznych i naukowych. Słaba w tej materii koordynacja między księżnicami skutkuje niestety bardzo niepełną informacją. Korzystając z danych zawartych na stronach internetowych (najpełniejsze dane serwuje „Biuletyn EBIB”) „zdublowaliśmy” tylko jeden tytuł, mianowicie tzw. *Statuty Jana Łaskiego*, którego to cyfrową wersję posiada już Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Owo „dublowanie”, które z założenia jest zbędne i niepotrzebnie obciąża nadwyrężony budżet biblioteki, w przypadku starodruków daje się jednak usprawiedliwić. Wymagający bowiem czytelnik świadomie skupia się, czy wręcz poszukuje indywidualnych cech egzemplarza, które czynią go przez to wartościowszym i niepowtarzalnym. Ciekawym tego typu przykładem, przede wszystkim od strony treściowej, jest np. unikatowy, rękopiśmienny, dwujęzyczny zapis (najstarszy w naszych zbiorach) umieszczony na karcie tytułowej zdigitalizowanego inkunabułu, a ilustrujący „Lamentacje Jeremiasza”.

Kierując się dobrem naszych druków, okazując dbałość i troskę o ich zachowanie, utrwalenie i bezpieczne udostępnianie, zdecydowaliśmy się powierzyć pracę nad cyfrową konwersją tekstu Firmie Digital-Center, która świadcząc tego typu usługi w kraju i poza jego granicami, zdążyła już zdobyć bardzo pochlebną, pełną uznania opinię. Proces skanowania wyznaczonych starodruków odbywał się pod całkowitym nadzorem pracowników biblioteki. Fachowość zatrudnionych w firmie informatyków, umiejętność obchodzenia się z dokumentem zabytkowym oraz użycie wysokospecjalistycznego skanera do zbiorów użytych i oprawionych (Zeutschel OS 10000 TT), emitującego nieszkodliwe dla druku światło pozbawione promieniowania ciepłego i UV, stały się gwarantem nienaruszalności struktury papieru¹. Dodatkowo skaner – wiodącej na światowym rynku niemieckiej firmy – wyróżnia 36 bitowa głowica, co oznacza, że interpretuje ona ponad 16 milionów barw koloru, rozdzielczość do 600 dpi oraz krótki czas skanowania (przykładowo jednej książ-

ki 200-tu kartkowej wraz z zapisem na komputerze, wynosi 20-30 minut). Otwartość firmy na wszelkie sugestie natury merytorycznej jak i technicznej, zapewniła nam możliwość wyboru satysfakcjonujących nas parametrów digitalizowanych zbiorów, np. rozdzielczości obrazu (300 dpi), wielkości skanera (w naszym przypadku niezbędny okazał się format A2), formatu skanu, koloru, itp. Również dla bezpieczeństwa poddanych konwersji materiałów, każda z pozycji została utrwalona na dwóch różnych płytach:

1. DVD z plikami z macierzą archiwalną w formacie TIFF, zapewniająca bardzo wysoką jakość obrazów. W przyszłości może być wykorzystana do dokonywania kolejnej konwersji, ale także może służyć do ewentualnych publikacji książki (reprodukcje, reprints, Internet).
2. CD-ROM z plikami w formacie PDF jako forma użytkowa dla czytelników. Nieskomplikowana w obsłudze, wymaga od odczytania bezpłatnego programu Acrobat Reader, który (bez posiadania licencji) można zainstalować na każdym komputerze.

Ze względu na ograniczone możliwości finansowe biblioteki oraz specyficzny rodzaj materiału poddanego konwersji cyfrowej, nieosiągalne okazało się utrwalenie materiału w postaci plików tekstowych przy pomocy technologii OCR. Stanowi to pewnego rodzaju niedogodność, jednak dobrze sporządzone indeksy do plików graficznych w znacznym stopniu ją rekompensują. Pewną niewiadomą jest również trwałość nowego nośnika. Śledząc jednak nieustanny postęp w technice, bez trudu można przedłużyć książce życie kopiując ją, nieskończoną ilość razy, w odpowiednim momencie na nowsze media. Dodatkowo pożądaną cechą wtórnego nośnika jest nie spotykana dotąd pojemność i mobilność, co znacznie ułatwia gromadzenie i przechowywanie archiwizowanych materiałów. Wspomniana jakość pracy z tekstem oraz kwestia długotrwałego zabezpieczenia zbiorów nie jest, niestety, jedyną, która nas obecnie niepokoi. Borykamy się bowiem ciągle z nie do końca rozwiązanych sprawą gromadzenia, katalogowania i udostępniania zastępczych form dokumentów.

Za największą natomiast z zalet retrokonwersji należy uznać autentyczną ochronę oryginałów, które po digitalizacji można wycofać na stałe z udostępniania z jednoczesnym rozszerzeniem możliwości skorzystania z innej formy. Udostępnianie zbiorów w wersji cyfrowej stwarza doskonale warunki do pracy z tekstem lub obrazem, wielokrotnie przewyższające pracę z mikrofilmem, a nawet oryginałem. Korzystanie ze zbiorów w tej formie umożliwia jednocześnie natychmiastowy wydruk interesujących czytelnika fragmentów, a także ich zapis na nośnikach magnetycznych. Nowoczesny użytkownik zainteresowany jest szybkim, nieskomplikowanym, a do tego wygodnym i bezpiecznym dotarciem do informacji. Przeglądając więc cyfrową wersję starodruku zupełnie nie jest narażony na pracę z biologicznie lub chemicznie skażonym, będącym często w fazie zaawansowanej destrukcji, eksponatem.

Digitalizacja pociąga za sobą konieczność odpowiedniego wyposażenia Działu w sprzęt komputerowy, umożliwiający czytelnikowi doskonałą jakość pracy z cyfrową wersją książki. W najbliższym czasie użytkownik Lektorium będzie miał do dyspozycji wysokiej jakości komputer z nowoczesnym monitorem, przystosowanym do oglądania plików graficznych oraz drukarkę.

Dążąc do wzrostu świadomości społecznej i kulturowej, podejmiemy wszelkie działania aby dotrzeć do szerokiego grona zainteresowanych naszymi zbiorami zabytkowymi. W związku z powyższym dążymy do udostępniania zastępczych form starodruków również w systemie online. Niewątpliwie korzystny wpływ na wzrost dostępu do zdigitalizowanych obiektów będzie miało umieszczenie ich na stronach internetowych Książnicy – dzięki czemu najcenniejsze zbiory biblioteki będzie mógł poznać nie tylko zawodowo zainteresowany i merytorycznie przygotowany pracownik naukowy bądź rozmiłowany w księgach bibliofil, ale również zaciekawiony czytelnik-amator lub całkowicie przygodny internauta. Zaimplementowane w Internecie materiały tylko wybiórczo zaprezentują wybrany obiekt, który w całości będzie można obejrzeć w Lektorium Działu Zbiorów Specjalnych. Tego rodzaju rozwiązanie dyktowane jest troską zarówno o czytelnika, którego pragniemy pozyskać wirtualnej i tradycyjnej bibliotece, jak i bezpieczeństwem zbiorów, do których prawo autorskie posiada wyłącznie WiMBP im. C. Norwida w Zielonej Górze.

Stworzenie cyfrowej kolekcji druków cennych, rzadkich, unikatowych, dla których w tradycyjnej postaci dostęp jest bardzo utrudniony, a często niemożliwy, stworzy szansę poznania skarbów narodowej kultury studentom, nauczycielom i uczniom. Digitalizacja umożliwi im obejrzenie np. najstarszej książki w bibliotece tzw. *Kazań św. Leona I Wielkiego*, jednego z największych papieży; *Kroniki Świata Hartmanna Schedla*, wyjątkowej ze względu na niespotykaną wówczas ilość drzeworytowych ilustracji; rezultatu pierwszej w Polsce kodyfikacji prawa, czyli słynnych *Statutów Jana Łaskiego* lub poznanie tekstu medytacyjno-apokryficznego *Meditationes vitae Christi* w łacińskiej wersji.

W erze prawdziwej rewolucji cyfrowej trudno nie docenić znaczenia digitalizacji lub pozostać na jej zalety obojętnym. Pomimo znacznego zainteresowania projektem, docierały do nas również krytyczne uwagi i zarzuty odnośnie sensowności podejmowania tego rodzaju (kosztownego!) przedsięwzięcia. Odwołam się tu jednak do powyższego tekstu i nadmienię, że nadszedł już odpowiedni czas aby uznać je za bezpodstawne, czy wręcz mało poważne.

Zapoczątkowany proces cyfrowej archiwizacji starodruków w ogólnym planie biblioteki jest jedynie etapem, na którym nie poprzestaniemy. Czekając na porozumienie bibliotek w zakresie ochrony europejskiego dziedzictwa kulturowego oraz wysunięcie wniosku dotyczącego stworzenia ogólnopolskiego projektu działania, który to poparty przez

Krajową Radę Biblioteczną mógłby posłużyć za podstawę pozyskania na ten cel środków unijnych, wystąpimy z własnym, indywidualnym projektem o dofinansowanie programu ochrony narodowego dziedzictwa kultury słowa. Kierując się nadrzędną zasadą profilowania zbiorów, chcielibyśmy rozpocząć digitalizację druków regionalnych, tzw. silesiaków, stanowiących niewyczerpaną skarbnicę wiedzy o Śląsku. Pozwoliłoby to nam stworzyć łączący się w kraju (spójny i kompletny) księgozbiór o określonej tematyce, zachęcający pracowników nauki, zaj-

mujących się daną dziedziną wiedzy do liczniejszego korzystania z posiadanych przez naszą bibliotekę zasobów, do czego z uwagi na posiadane już materiały oraz usytuowanie geograficzne, wydaje się być ona szczególnie predysponowana.

Alicja Lipińska

WiMBP im. C. Norwida w Zielonej Górze

PRZYPIS:

¹ Zbiory oświetlane były za pomocą przesuwającej się listwy świetlnej o szerokości 5 cm, co oznacza, że czas naświetlania np. jednego wiersu książki wynosi około 0,4 sekundy.

Przegląd publikacji

SYGNAŁY O NOWYCH PUBLIKACJACH

Chlebda Barbara. Przewodnik po stronach Runetu / Barbara Chlebda.
– Opole: Wydaw. UO, 2004. – 95 s.

Niniejszy przewodnik adresowany jest do użytkowników posługujących się językiem rosyjskim i ma na celu ułatwienie poznania rosyjskojęzycznego Internetu. Publikacja zawiera 570 adresów Runetu i, jak zapewnia autorka, wszystkie są wiarygodnie potwierdzone jej własnym praktycznym i dydaktycznym doświadczeniem. Część główną przewodnika stanowi dwanaście rozdziałów tematycznych zawierających adresy internetowe i informacje o zawartości opisywanych stron. Tytuły poszczególnych rozdziałów jednoznacznie sygnalizują ich zawartość. I tak rozdział pierwszy: Złote portale, to wyróżnione spośród innych ulubione portale Runetu. Rozdział drugi: Biblioteki. Literatura – zawiera bogatą listę adresów, które prowadzą do ogromnej wirtualnej

czytelni, w której można przeczytać klasyczne i współczesne twory literackie i opracowania krytyczne. Następnym rozdziałem jest: Biznes w języku rosyjskim – pozwala szybko dotrzeć do materiałów dotyczących szeroko rozumianego biznesu, np. do wzorów pism handlowych, słowników leksyki biznesowej, interesujących tekstów o tej tematyce. Tytuły kolejnych rozdziałów to między innymi: Ciekawostki; Kultura: muzea, teatry, muzyka, kino; Media: czasopisma, gazety, radio, telewizja; O Polsce po rosyjsku; Słowniki i encyklopedie: Wyszukiwarki. Katalogi. Portale. Cennym uzupełnieniem przewodnika jest rosyjsko-polski słowniczek słów i wyrażen komputerowych oraz indeks nazwisk.

Jaworski Marek. Trendy na rynku książki w Polsce / Marek Jaworski.
– Warszawa: „Biblioteka Analiz”, 2004. – 51, [1] s.

Kolejny, dwudziesty drugi tom w serii «Raporty», wydany przez Bibliotekę Analiz, zawiera analizę rynku książki w Polsce. Podstawą opracowania są sprawozdania finansowe wydawnictw, hurtowni książek i sieci księgarskich za lata 1998-2002. Sprawozdania te znajdują się w firmie konsultingowej Biblioteka Analiz Sp. z o.o. i są oferowane jako osobny produkt na płycie CD-ROM pt.: „Panorama rynku książki”. Analizie poddano ponad 250 sprawozdań finansowych ponad 60 wydawców. Dla celów analitycznych, na podstawie dostępnych danych dotyczących wielkości i struktury sprzedaży książek, z kręgu wszystkich wydawców wydzielono dodatkowo cztery podgrupy:

– wydawców dużych (o rocznych obrotach powyżej 20 mln zł)

– średnich (poniżej 20 mln, ale nie mniej niż 1 mln)

– podmiotów specjalizujących się w publikacjach edukacyjnych

– pozostałych.

W wyniku przeprowadzonych badań zaobserwowano między innymi: wyraźną stagnację sprzedaży książek w Polsce, pogłębianie się zjawiska koncentracji kapitału oraz poprawę efektywności gospodarowania szczególnie dużych producentów kosztem mniejszych. Zauważono również, że wydawnictwa w Polsce w większości przypadków są przekapitalizowane w przeciwieństwie do podmiotów zajmujących się handlem książką. Pracę opatrzono spisem dostępnych sprawozdań finansowych.

Prezentowana publikacja, to początek prac zmierzających w kierunku przybliżenia wiedzy o bezcennych zasobach archiwalnych, zbiorach bibliotecznych i muzealnych polskich instytucji działających poza granicami kraju. Celem rozpoczętych w 2000 r. prac było zebranie i uporządkowanie danych o archiwaliach, wytworzonych przez polskie władze, instytucje, organizacje, stowarzyszenia lub osoby prywatne działające na emigracji, a następnie udostępnienie tej wiedzy szerokim kręgom odbiorców. Rozesłana, do 76 polskich instytucji działających w 11 krajach świata, ankieta obejmowała podstawowe informacje o nazwie i lokalizacji archiwum, rozmiarze i zawartości przechowywania archiwaliów, ich opracowaniu i warunkach udostępniania. Na kwerendę odpowiedziało 25 instytucji. Publikację uzupełniono dodat-

kowo 17 instytucjami, dane o nich czerpano ze stron internetowych oraz dostępnej literatury przedmiotu. Ogółem przewodnik zawiera opis zbiorów 42 instytucji polskich za granicą. Nie obejmuje polskich instytucji w krajach Europy Wschodniej. Zebrany materiał przedstawiono w układzie geograficznym, omawiając instytucje poszczególnych krajów, ułożone w porządku alfabetycznym. Prezentowane w poszczególnych państwach instytucje polskie uszeregowano alfabetycznie, ich opis poprzedzono zarysem dziejów Polonii w danym kraju oraz wskazówkami bibliograficznymi. Każdy opis instytucji zawiera też podstawowe dane adresowe. Publikację uzupełniają: wykaz instytucji objętych projektem, indeksy: osobowy i geograficzny oraz ilustracje.

Halina Migas-Broniek

Pyłki

Ulica antykwariatów

Nieoceniany szperacz, bibliofil i gawędziarz Jan Michalski (1876-1950) mieszkał w Warszawie przy ul. Polnej 66. Stąd tylko kamieniem rzucić, a już Świętokrzyska, gdzie było antykwarni co niemiara, a każda z nich zabiegała o względy dobrego klienta, jakim był Michalski, choć z zawodu tylko nauczyciel. Po latach, już u kresu pracowitego żywota, w uroczym pamiętniku *55 lat wśród książek* bibliofil wrócił do czasu, w którym ani się śniło o hekatombie ludzi i książek czasu drugiej wojny światowej. Bo Świętokrzyską z dawien dawna upodobały sobie całe rodziny rozmaitych żydowskich antykwariuszy, którzy handlowali głównie używaną książką szkolną i resztkami nakładów. Ale można było tam też znaleźć istne perełki, białe kruki, więc częstymi gośćmi tych niewielkich, brudnawych sklepików byli zacni bibliofile stołeczni i przybývający za interesem prowincjusze.

Wymienił więc Michalski nazwiska zaprzyjaźnionych antykwariuszy ze Świętokrzyskiej, podał nawet numery domów, w których mieściły się antykwariaty. Pamiętnikarską relację Michalskiego potwierdza informacja zawarta w czasopiśmie „Księgarz” (1927 nr 1), według której właścicielami antykwariatu przy ul. Świętokrzyskiej 1 byli Rubin Kleinsinger i Hersz Miller (notabene ten ostatni posiadał dwie kamienice w Warszawie). Po stronie parzystej, pod nr 2 mieścił się antykwariat H. Jonasza, pod 4 Antykwarnia Powszechna Jonasza i „Nowa Konkurencja” S. Klein-

singera, pod 6 sklepik M. Baumkollera, pod 26 Księgarnia i Antykwarnia „Światło”, pod 34 „Księgarnia Nowowarszawska”, pod 36 „Bazar Literacki” Jakuba Jabłonki, pod 42 „Księgarnia Uniwersalna”. Przez pewien czas prowadził antykwariat przy ul. Świętokrzyskiej 44 neofita Joachim Babecki, zięć antykwariusza Franciszka Englerta, właściciela antykwariatu przy Świętokrzyskiej 36, do czasu, gdy przy pomocy wspólnika M. Gadomskiego udało mu się założyć antykwariat „Lamus Heraldyczny” przy ul. Wierzbowej 6.

Po stronie nieparzystej gnieździły się antykwarnie i księgarnie: pod 3 Jakuba Przeworskiego, pod 5 antykwariat Kelmana Fiszlera, zwanego „Maczarem”, pod 13 kramik Rubina Millera, pod 19 sklep pod nazwą „Źródło Książek”, stanowiący własność J. Kleinsingera i P. Friedmana, pod 35 księgarnia Michała Fruchtmana oraz antykwariat Noacha Baumkollera, pod 37 antykwariat D. Zalcstajna.

Wśród żydowskich handlarzy książką znalazł się też jeden antykwariusz Polak. Około 1919 r. otworzył przy ul. Świętokrzyskiej 18 księgarnię antykwariat Jerzy Dunin Borkowski, były pracownik księgarni E. Wendego, nie wytrzymał jednak konkurencji i zlikwidował firmę po dziewięciu latach, w końcu 1926 r.

Oprócz oficjalnych sklepów z książkami istniały jeszcze przy Świętokrzyskiej co najmniej trzy księgarnie nie zidentyfikowane nie tylko przez Związek Księgarzy Polskich, ale i przez policję, bo nie posiadały szyldów. Wydany w 1920 r. *Spis księgarń zarejestrowanych przez Związek Księgarzy Polskich*

w Warszawie odnotował informacje o pięciu zaledwie księgarniach i antykwiariatach z ul. Świętokrzyskiej, z których jedna tylko, firma Dunina Borkowskiego, spełniała warunki określone dla księgarń I grupy, pozostałe zakwalifikowano do grupy II, a zatem gorszej.

Sentencje o książkach

Wybrałem je z katalogu warszawskiej Księgarni Wysyłkowej „Urawa”, działającej w latach trzydziestych XX w. w Warszawie przy ul. Dzielnej 20/22:

Dobra książka to najwierniejszy przyjaciel.
Smutne jest życie bez przyjaciela, smutne jest życie bez książki.

Pokaż mi twoją bibliotekę, a powiem Ci kim jesteś.
Bez książki nie postąpisz naprzód.

Biblioteczka w mieszkaniu, to świadectwo inteligencji jego mieszkańców.

Nie wie co nuda, kto przestaje z książkami.
Izba bez książek, to ciało bez duszy.
Biblioteka to najpiękniejszy mebel mieszkania.
Nie odmawiaj książki dzieciom, książki uczą i bawią.
Mieszkanie bez książki jest ciemniejsze niż bez lampy.
Nie opuszczaj rąk – książki Ci pomogą.
Człowieka, który obcuje z książkami, pozna się się i ceni.

Fraszka bezimiennego autora

Doktor Skryberiusz mając katar tęgi,
Zmarł wczoraj w wiosny swej trzydziestej kwiecie,
Był on autorem znakomitej księgi:
Sztuka długiego życia na tym świecie.

(z rękopisu)

Andrzej Kempa

Poczytajmy, poczatujmy... (27)

«czarnapolka»: Mam dylemat...

«wenuska»: ...hamleciara się znalazła... opowiedz co cię gnębi, a ja migiem wszystko naprostuję...

«czarnapolka»: ...wybory do Stowarzyszenia mamy...

«wenuska»: ...bo to pierwszy raz?...

«czarnapolka»: ...ale chcą mnie wybrać do oddziału...

«wenuska»: ...gratuluję... nareszcie nasz człowiek w Orlenie... co ja plotę... w zarządzie... od tego oglądania giertychowej komisji wszystko się człowiekowi płacze... ale nawiasem... mam nadzieję, że jesteś czysta pod względem korupcyjnym?

«czarnapolka»: ...no...

«burczymucha»: koleżanko, to wahanie jest wiele mówiące...

«wenuska»: nie słuchaj bibliotekarza naukowego... pytam formalnie, czy nie brałaś...

«czarnapolka»: brałam...

«burczymucha»: moja psychologia mnie nie zawiodła!...

«czarnapolka»: wzięłam od jednego wydawnictwa...

«burczymucha»: coś jakby spółka – córka...

«czarnapolka»: trochę starych książek o naszej miejscinie...

«burczymucha»: ...powoli dochodzimy do spółki – matki...

«czarnapolka»: ...na nagrody... bo burmistrz przedobrzył z nakładem... powiedział, że jak damy to dzieciom na nagrody...

«burczymucha»: dochodzimy do czubka góry lodowej...

«wenuska»: samżeś czubek!

«czarnapolka»: ...to będzie i reklama za darmo i jeszcze da nam trochę grosza na prawdziwe nowości...

«burczymucha»: klasyczna sytuacja korupcyjogenna!... A w czasie wyborów na burmistrza będzie koleżanka z wdzięczności namawiała czytelników na postawienie krzyżyka w odpowiednim miejscu... A nagrody?, a talony na paczki świąteczne?... a zezwolenia na pseudokonferencje do bibliotek wyższego szczebla...

«darczanka»: nie wygłupiajcie się moi drodzy, wróćmy do tematu wyborów naszej organizacji...

«czarnapolka»: ...trochę mię strach obleciał, chociaż o nagrodach u nas najstarsi bibliotekarze nie pamiętają, a talony są przecież za nasze pieniądze... bo jak za przeproszeniem znajdzie się jakaś menda, to wszystko obróci przeciwko człowiekowi...

«burczymucha»: koleżanki – to była tylko prowokacja bibliotekarska!

«czarnapolka»: coś podobnego! tak nie można żartować...

«wenuska»: z żartami to trzeba ostrożnie... mówiła mi kumpela z wojewódzkiej, że jakaś bibliotekarka – dowcipnisia wysłała koleżankom maila z kawałkiem Masłowskiej, wiecie, taki z wyrazami, wezwał ją dyrektor i powiedział, że nie życzy sobie plugastwa w bibliotece i żeby jak chce wysyłała sobie takie rzeczy z prywatnego serwera...

«darczanka»: Ciekawe jak ten dyrektor poradzi sobie z nową powieścią Marqueza, która ma bardzo brzydki tytuł: *Zapiski o moich smutnych kurwach...*

«wenuska»: Liga Polskich Rodzin da wydawcy w kość!

«burczymucha»: Nie martwcie się koleżanki, wydawca już zmienił tytuł: teraz ta książka Mar-queza to – *Pamięć o moich smutnych dziwkach...*

«czarnapolka»: Ciągłe odbiegacie od tematu, a ja mam wybory na głowie...

«burczymucha»: jeśli koleżanka nie jest zbyt oddalona wiekiem od narodzin Chrystusa, to powinna na pewno startować i odświeżyć organizację... to ognisko tli się coraz słabiej...

«wenuska»: ...no... najjaśniej jest w Warszawie... u nas ledwo trochę żaru zostało... słyszałam, że na samej górze też szykują się zmiany... albo mają dość, albo, tak jak wszędzie – ich mają dość...

«czarnapolka»: Wstydu to oni nie mają! Waham się też dlatego, że wiem jak nowi dyrektorzy nie lubią SBP, a jak tu działać bez życzliwości zwierzchnika, trzeba przecież od czasu do czasu wyjechać tu i ówdzie, odbyć zebranie... w końcu nie robi się tego dla siebie... a wstydu nie mają, bo jak chcą być wielkimi fachowcami, to niech chociaż udają, że im zależy na podnoszeniu wiedzy fachowej i tak dalej...

«burczymucha»: jednak koleżanka przygotowała się do wyborów, bo mi tu zalatuje cytowaniem statutu SBP...

«wenuska»: daj się wybrać, bo jak nie będzie w organizacji ludzi takich jak ty, doświadczonych i w pełni sił, to Stowarzyszenie opanują emeryci... ci bardziej czerstwi ciągle chcą rządzić, a młodzi mają to głęboko w nosie...

«darczanka»: to chyba jeden z najbardziej przełomowych momentów w historii SBP... odchodzi z zawodu pokolenie bibliotekarzy, którzy startowali

w okresie, kiedy żaden szanujący się bibliotekarz nie wyobrażał sobie pracy bez przynależności do Stowarzyszenia, to było trochę tak, jakby dobry rzemieślnik nie chciał należeć do cechu...

«burczymucha»: nie chce chyba koleżanka porównywać naszej wysokokwalifikowanej kadry bibliotekarskiej o cechach menedżerskich do rzeźników i garmcarzy?...

«wenuska»: podobież teraz ważniejsze są stowarzyszenia koleistów, grupy... lobystów i inne mafie...

«czarnapolka»: ...a co tu ma mafia do bibliotekarzy!... to chyba jest Mafia Pokornych i Przepraszających, że Żyją...

«wenuska»: wiecie, mam genialny pomysł...

«burczymucha»: ...jak zwykle...

«wenuska»: Może by tak przerobić Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich w Stowarzyszenie Bibliotekarzy Buszujących Po Internecie... Zarząd Główny będzie sobie dalej spokojnie pracował w Warszawie, a chętni do SBBP! będą działali wirtualnie... odpadnie sprawa wyjazdów, pozwoleń i te pe...

«czarnapolka»: ja myślę, że i teraz jest to trochę działalność wirtualna...

«burczymucha»: ...teraz to chyba koleżanka Wenuska stosuje prowokację intelektualną...

«czarnapolka»: więc w końcu co mam robić?

«wenuska»: a macie tam jakąś zwawą emerytkę?

«czarnapolka»: ...raczej nie...

«wenuska»: to nie masz wyjścia...

czat oprac. RyT

Z żałobnej karty

Wanda Sampolska
(6.06.1906 – 9.08.2004)

Cicho, jakby nikomu nie chciała przeszkadzać, odeszła z tego świata Wanda Sampolska, zasłużona

bibliotekarka bibliotek warszawskich, lubelskich i puławskiej. W zawodzie przepracowała 30 lat.

Urodziła się 6.06.1906 r. w Peczarze (pow. Niemirow) na Ukrainie. W styczniu 1914 r. wraz z rodzicami przeniosła się do Lublina. Tu ukończyła w 1925 r. gimnazjum, przerywane wypadkami wojennymi I wojny światowej. Bezpośrednio potem rozpoczęła pracę zarobkową w miejscowej garbarni jako urzędniczka. Po wyjściu za mąż w 1928 r. opuściła Lublin i wyjechała do Warszawy. Kształciła się dalej, najpierw w Państwowym Pedagogium im. Wł. Spasowskiego, a następnie od 1930 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Z powodów rodzinnych przerwała studia. W 1939 r. ukończyła Szkołę Bibliotekarską Zarządu Miejskiego m.st. Warszawy i podjęła pracę w Bibliotece Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Pracowała krótko, bo tylko do 4 września. Potem miała dwa lata przerwy spowodowanej wypadkami wojennymi. Mieszkała wtedy u brata k. Piotrkowa Trybunalskiego.

Nowy rozdział w Jej życiu rozpoczął się w listopadzie 1941 r., kiedy podjęła pracę w Bibliotece im. H. Łopacińskiego w Lublinie (wtedy Staatsbibliothek in Lublin). Była jednym z „filarów” tej biblioteki, odpowiedzialnym za organizację i sprawy gospodarcze placówki, a dla młodych adeptek zawodu stała się nauczycielką i opiekunką. W krótkich „Przewodniku Bibliograficznym, dział bibliotekarstwa, za rok 1942” koleżanki napisały o Niej: „Sampolska Wanda. Miej serce i patrz w serce, czyli rządu silnej ręki, złośliwego języka i miękkiego serca. Albo, jak ujarzmiłam rządzcę ponurego. Wyd. nakł. grona przyjaciół w Puławach. Z fotografią autorki i ilustracją taneczną Halinki”. Ze Staatsbibliothek zwolniła się 31 maja 1944 r. Ponownie podjęła pracę w maju 1945 r. jako kierowniczka Miejskiej Biblioteki Publicznej w Lublinie, gdzie przepracowała rok, dając się poznać jako dobry organizator.

W 1946 r. Ministerstwo Oświaty zaproponowało Jej pracę w Referacie Bibliotek Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego, którą przyjęła i przeniosła się do Warszawy. Została wizytatorką bibliotek powszechnych i szkolnych woj. warszawskiego i m.st. Warszawy.

Względy rodzinne i mieszkaniowe spowodowały, że od 1 stycznia 1951 r. przeniosła się do Biblioteki Państwowego Instytutu Gospodarstwa i Leśnictwa w Puławach, przekształconego z czasem w Centralny Instytut Rolnictwa. Przepracowała tam 5 lat, i znów przeniosła się do Warszawy. Od 1 stycznia 1956 r. otrzymała przeniesienie służbowe do Centralnej Biblioteki Rolniczej, gdzie przepracowała do emerytury, tj. do 31 maja 1969 r.

Przez następne 30 lat wiodła ciche życie rodzinne, mieszkając w Warszawie, coraz bardziej osamotniona w związku ze śmiercią bliskich, którzy ją wyprzedzili. Pod koniec lat 90. XX w. przeniosła się do Iławy, mieszkając dalej samotnie, ale blisko rodziny. Nie szukała rozgłosu, niechętnie pisała i mówiła o swojej pracy zawodowej, uważając, że nie robiła niczego wielkiego. W Lublinie pozostawiła po sobie dobrą i wdzięczną pamięć wśród bibliotekarek z okresu okupacji, które jeszcze obecnie miło ją wspominają.

Zmarła 9 sierpnia 2004 r. w Iławie. Pochowana została na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Zdzisław Bieleń

Jan Jakubowski **(23.12.1928 – 10.10.2004)**

Jan Jakubowski urodził się 23 grudnia 1928 r. w Warwiancach, woj. Tarnopol. Wraz z rodziną osiedlił się po wojnie jako repatriant na Ziemiach Odzyskanych we wsi Złotogłowice, powiat Nysa. Szkołę średnią ukończył w Nysie. W 1950 r. wstąpił na Uniwersytet Wrocławski, gdzie rozpoczął studia na Wydziale Humanistycznym, za kierunek studiów

obierając historię. Studia ukończył 29 stycznia 1955 r., uzyskując tytuł magistra historii. Skierowany nakazem pracy trafił do Wydziału Oświaty P.W.R.N. w Opolu. Ze względów zdrowotnych nie podjął jednak nauczania w szkolnictwie, został oddelegowany do Biblioteki Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Tutaj od 1 września 1955 r. pracował jako bibliotekarz, a od 15 września 1959 r. powierzono mu funkcję kierownika Oddziału Udostępniania Zbiorów. W tym czasie pełnił także, obok funkcji kierownika Oddziału, obowiązki kierownika Biblioteki. Od 1960 r. włączył się aktywnie do pracy dydaktycznej i naukowej. Prowadził zajęcia z zakresu historii Polski, informacji naukowej i przysposobienia bibliotecznego. Był członkiem Redakcji Kwartalnika Nauczyciela Opolskiego. Publikował prace z zakresu historii i bibliotekarstwa. Przeszedł wszystkie szczeble awansu bibliotekarskiego. 1 lutego 1964 r. ówczesny rektor Wyższej Szkoły Pedagogicznej prof. dr Jerzy Słupecki awansował J. Jakubowskiego na stanowisko kustosa, powierzając mu na okres 25.02.1965 – 31.07.1965 pełnienie obowiązków kierownika Biblioteki Głównej WSP w Opolu.

Po śmierci ówczesnego dyrektora Biblioteki Głównej dr. Jana Reitera, władze uczelni powierzyły pełnienie obowiązków na tym stanowisku Jakubowskiemu. Funkcję dyrektora Biblioteki Głównej Wyższej Szkoły Pedagogicznej przyjął 1 stycznia 1969 r. i pełnił do 30 września 1976 r.

Komisja Egzaminacyjna dla Bibliotekarzy Dyplomowanych przy Ministrze Oświaty i Szkolnictwa Wyższego 28.11.1968 r. przyznała Jakubowskiemu status bibliotekarza dyplomowanego.

9 listopada 1973 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych. Pracę doktorską przygotował pod kierunkiem K. Orzechowskiego na temat: *Paweł Piasecki – historyk polski pierwszej połowy XVII wieku i jego poglądy na społeczny i polityczny ustrój Rzeczypospolitej*.

W pracy bibliotekarskiej J. Jakubowski wyróżniał się sumiennością i aktywnością. Dbał o prawną, formalną i merytoryczną stronę funkcjonowania powierzonej Biblioteki. Wspierał swą wiedzą i doświadczeniem kadrę biblioteczną. Aktywnie uczestniczył w popularyzowaniu książki i czytelnictwa. Organizował wystawy, prelekcje i szkolenia. Dr Jakubowski wniósł bardzo wiele trudu w rozwój i działalność pierwszej w dziejach Opolszczyzny biblioteki naukowej. Czynił starania o pomnażanie zbiorów bibliecznych, poprawę warunków pracy czytelników i rozwój informacji naukowej.

Z dużym zaangażowaniem pracował społecznie. Był ławnikiem Sądu Powiatowego, a następnie Rejonowego w Opolu, członkiem Związku Nauczycielstwa Polskiego i Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. W ciągu 21 lat pracy stworzył warunki i podstawę do dalszego rozwoju Biblioteki Głównej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Za wzorową pracę i duże zasługi dla środowiska naukowego oraz bibliotekarskiego był wielokrotnie nagradzany przez władze uczelni, a także otrzymał odznaczenia:

Srebrny Krzyż Zasługi (1967), Złoty Krzyż Zasługi (1974), Złotą Odznakę Związku Nauczycielstwa Polskiego (1968), honorową odznaką „Za zasługi dla m. Opola” (1970).

Ze względów rodzinnych z Opola wyjechał w 1976 r., przenosząc się do Białegostoku. Tam podjął pracę w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Warszawskiego Filii w Białymstoku na stanowisku starszego kustosa dyplomowanego. Był również

starszym wykładowcą w tej uczelni. W okresie 01.10.1982 – 28.12.1990 był dyrektorem Biblioteki Głównej Uniwersytetu Warszawskiego Filii w Białymstoku.

10 października 2004 r. odszedł od nas skromny i wrażliwy człowiek, wzorowy bibliotekarz i nauczyciel akademicki, dobry kolega i przyjaciel.

Wanda Matwiejczuk

Wyjaśnienia prawne

Blaski i cienie wypożyczania międzybibliotecznego

Okazją do poruszenia tego tematu jest korespondencja, jaką otrzymałem z biblioteki miejsko-gminnej z woj. wielkopolskiego, a dotyczy ona następującego przypadku: czytelnik (student studiów zaocznych) chciał wypożyczyć z biblioteki książkę Philipa Kotlera – *Marketing*, ale nie było jej w zbiorach, w związku z tym bibliotekarka zaproponowała wypożyczenie tej książki z innej biblioteki w ramach wypożyczeń międzybibliotecznego, a o wyniku tej operacji czytelnik miał zostać powiadomiony telefonicznie. Tak też się stało, ale w czasie rozmowy o nadejściu książki czytelnik został powiadomiony, że za tę usługę musi zapłacić ponad 20 zł. Czytelnik odmówił zapłaty i nie skorzystał z tej książki, twierdząc, że jest to dla niego za drogo i gdyby wiedział, że z tą formą wypożyczeń wiąże się taka opłata, nie starałby się o wypożyczenie. Bibliotekarka istotnie nie poinformowała czytelnika, iż ta usługa będzie odpłatna, bo sądziła, że czytelnik – student powinien o tym wiedzieć, a ponadto w czasie przyjmowania zamówienia na książkę nie знаła jeszcze wysokości opłat pocztowych za przesyłkę książki do biblioteki i za jej zwrot.

Koszt wypożyczenia przekraczający 20 zł wynikał z tego, że książka ta, ważąca ponad 1,5 kg, musiała być dostarczona w jedną i drugą stronę przesyłką poleconą, co wynosi $2 \times 5,40 = 10,80$ zł, do tego należy doliczyć opłatę za ekspres (4 zł w jedną stronę). Pani bibliotekarka w związku z zaistniałą sytuacją, pyta o interpretację prawną tej sytuacji, a konkretnie kto ma pokryć koszty wypożyczenia: czytelnik, czy biblioteka?

Odpowiadając na to pytanie, należy stwierdzić, że już przyjmując zgłoszenie zamówienia na wypożyczenie międzybibliotecznego popełniono błąd, bo należało czytelnika poinformować, że zgodnie z art. 14, ust. 1 pkt. 1 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.), opłaty za wypożyczenia międzybibliotecznego pokrywa czytelnik, a ich wysokość określają koszty wykonania tej usługi – bez dodatkowych obciążeń. Takiej informacji należało czytelnikowi udzielić nawet w przypadku, gdy tę kwestię wyjaśnia powszechnie dostępny w bibliotece regulamin wypożyczeń. Nie można zakładać, że czytelnik który jest studentem, nawet prawa lub bibliotekoznawstwa, zna te przepisy. W tym konkretnym przypadku koszty niezrealizowanego wykorzystania przez czytelnika wypożyczonej książki pokryje, niestety, biblioteka.

Biblioteka przyjmująca od czytelnika zapotrzebowanie na książkę w systemie wypożyczeń międzybibliotecznego

powinna wstępnie ustalić także orientacyjny termin wykonania tej usługi. Nie rzadkie są bowiem przypadki, gdy przedłużające się procedury dostarczenia czytelnikowi książki powodują rezygnację z wypożyczenia. Dotyczy to przede wszystkim studentów, dla których termin korzystania z książki określa data egzaminu. Po złamanym egzaminie czytelnik już nie jest zainteresowany wypożyczeniem książki, zresztą musiał prawdopodobnie skorzystać z innego źródła dostępu, aby zaliczyć egzamin.

Wypożyczenie międzybiblioteczne – to bardzo cenna i zalecana forma udostępniania materiałów bibliotecznych, pod warunkiem, że nie jest zbyt droga, a ponadto czas na ich oczekiwanie nie jest długi. Już kiedyś pisałem o przypadkach, kiedy czytelnik, zamiast korzystać z wypożyczenia międzybibliotecznego, sam jedzie do innej biblioteki, gdzie poszukiwaną książkę może wypożyczyć, oczywiście dotyczy to sytuacji, kiedy czas i koszt dojazdu do tej biblioteki są przez czytelnika do zaakceptowania, a dotyczy to głównie studentów¹.

Tak więc wypożyczenia międzybibliotecznego mają swoją blaski i cienie. Te ostatnie dotyczą sytuacji kiedy wypożyczenie międzybibliotecznego zostanie zrealizowane, ale nie będzie konsumowane, z powodów, o których była mowa wyżej.

Lucjan Biliński

PRZYPIS:

¹ Zob. Lucjan Biliński – *Biblioteki publiczne w wypożyczaniu międzybibliotecznym*. „Poradnik Bibliotekarza” 1992 nr 6 s. 1-5.

Udostępnianie kopii zamiast oryginału

W bibliotekach niektóre książki, a w ostatnich latach także nagrania na płytach CD, mają bardzo dużo wypożyczeń powodujących ich techniczne zniszczenie. Aby temu zapobiec, biblioteka często zachowuje w swoich zbiorach oryginał, a udostępnia, głównie studentom, jego kopię. Niedawno jedna z bibliotek dzielnicowych Warszawy prosiła o interpretację prawną w sprawie udostępniania przez nią skopiowanego nagrania na płycie CD w obawie przed uszkodzeniem oryginału. Praktyka wskazuje bowiem, że wykorzystanie do odtwarzania płyty CD różnej, niekiedy wadliwej aparatury, powoduje na początku mało zauważalne, później nieodwracalne uszkodzenia. Jednak w takim przypadku rodzi się pytanie: czy kopiowanie płyty przez bibliotekę jest zgodne z ustawą z dnia 4 kwietnia 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. Nr 24, poz. 83 z późn. zm.).

W opisaną sytuację znajduje zastosowanie zapis art. 28 wspomnianej ustawy, którego brzmienie jest następujące:

„Art. 28. Biblioteki, archiwa i szkoły mogą:

1) udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych,

2) sporządzać lub zlecać sporządzanie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów,

3) udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek”.

Konkretną odpowiedź na poruszoną kwestię znajdujemy w art. 28 pkt. 2, ponieważ „sporządzanie egzemplarzy”, czyli robienie kopii podyktowane jest troską o zachowanie i ochronę oryginału, występującego w zbiorach biblioteki w pojedynczych egzemplarzach. Wtedy, gdy zamiast oryginalnego

napisano wypożycza się kopię osiąga się jeszcze inny cel: nagrania oryginalne często nie wracają do biblioteki, jeśli stanowią rzadkość na rynku, kopia na ogół wraca.

Przyjmując powyższą interpretację prawną powinniśmy jednak pamiętać, że być może w niedługim czasie będziemy musieli przyjąć – w odniesieniu do sporządzania kopii oryginału – rozwiązania prawne stosowane w krajach Unii Europejskiej, o czym niedawno pisałem¹.

Lucjan Biliński

PRZYPIIS:

¹ Zob. L. Biliński – Kopiowanie książek w świetle prawnych regulacji w krajach UE. „Bibliotekarz” 2004 nr 12 s. 32-33.

W kilku słowach

■ **Grudniowe posiedzenie Prezydium i Zarządu Głównego SBP.** Zarząd Główny SBP zamknął kolejny rok swej działalności. W dniu 10 grudnia 2004 r. na posiedzeniu ZG SBP i krótkim poprzedzającym je spotkaniu Prezydium dokonano przeglądu wydarzeń i działań Stowarzyszenia w okresie od kwietnia do grudnia mijającego roku (sekretarz gen. Elżbieta Stefańczyk) oraz efektów działalności wydawniczej w tym samym okresie (dyr. Wydawnictwa SBP Janusz Nowicki). Relacje o pracach komisji zjazdowych Krajowego Zjazdu Delegatów SBP przedstawił ich przewodniczący (Ewa Stachowska-Musiał – Komisja Statutowa, Elżbieta Stefańczyk – Komisja Programowa, Andrzej Jopkiewicz – Komisja Organizacyjna).

Przedmiotem obrad były następnie: projekt planu pracy ZG na 2005 rok i planu wydawniczego na rok przyszły.

W trakcie dyskusji poruszono m.in. konieczność pewnych zmian w uchwałach, dot. organizacji zjazdów oddziałowych i okręgowych, problem pełnego dostosowania struktury organizacyjnej SBP do wymogów statutowych i sposobów definitywnego uregulowania tej kwestii.

Członkowie ZG wysłuchali również informacji o przebiegu dotychczas przeprowadzonych wyborów w lokalnych ogniwach SBP w poszczególnych oddziałach. Prezes J. Wołosz przeprowadził także wstępny sondaż co do kandydatów do przyszłego Zarządu Głównego. Niektórzy z obecnych zdradzili już swe zamierzenia lub decyzje w tej kwestii.

Kolejnym punktem porządku posiedzenia było przyjęcie wyjaśnień ZG do protokołu pokontrolnego Głównej Komisji Rewizyjnej. Wątpliwości nie było i projekt stosownego pisma został przyjęty bez problemów.

Dłuższą i momentami dość gwałtowną dyskusję wywołały natomiast uchwały uzupełniające do wniosku o uznanie SBP organizacją zażytku publicznego, których zażądał Krajowy Rejestr Sądowy. Spośród trzech oświadczeń i uchwał jedna wywołała dość gwałtowną polemikę i w głosowaniu nad nią nie było jednomyślności (głosy przeciw i wstrzymując się).

Również ożywna, ale zgodna, była dyskusja nad wstępnym projektem koncepcji „Tygodnia Bibliotek 2005” przygotowanym i przedstawionym przez kol. Ryszarda Turkiewicza. Po pewnych modyfikacjach koncepcja została akceptowana a kol. R. Turkiewicza upoważniono do opracowania ostatecznej wersji projektu.

Na omawianym posiedzeniu ZG SBP zaakceptował także zmiany w składzie Redakcji i Radzie Redakcyjnej

„Przeglądu Bibliotecznego”, przedstawione przez kol. przewodniczącego J. Wołosza. (aj)

■ **Nowe oddziały SBP w województwie zachodniopomorskim.** Zarząd Okręgu SBP w Szczecinie informuje o powołaniu nowych oddziałów SBP: Goleniowskiego i Szczecińskiego. W ramach Oddziału Goleniowskiego, którego przewodniczącą jest Elżbieta Olborska z MiPBP w Goleniowie, prowadzi działalność 5 kół SBP, a Szczecińskiego, któremu prowadzi Małgorzata Bartosik z Książnicy Pomorskiej – 11 kół SBP.

■ **Porozumienie o utworzeniu Międzyresortowego Zespołu do Spraw Statystyki i Wskaźników Kultury.** Podpisane zostało 21 grudnia ub.r. przez ministra kultury Waldemara Dąbrowskiego i prezesa Głównego Urzędu Statystycznego Tadeusza Toczyńskiego. Jest to kolejny element realizacji przyjętej przez Rząd Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013. Idzie o udoskonalenie dotychczasowego systemu informacji statystycznej o kulturze, a w szczególności o wypracowanie metod statystycznych, którymi badana ma być kultura, ustalenie obszaru jej badania, określenie wskaźników opisujących kulturę, jak również wypracowanie metod monitorowania wdrażania Narodowej Strategii Rozwoju Kultury. W tym celu powołany został Zespół do spraw Statystyki i Wskaźników Kultury, w którego skład wejdzie po czterech przedstawicieli Ministerstwa Kultury i GUS.

■ **I posiedzenie Rady Wydawnictwa SBP.** Powołana przez ZG SBP Rada Wydawnictwa SBP odbyła pierwsze spotkanie w dniu 16 grudnia ub.r. W jej skład weszli przewodniczący rad redakcyjnych serii wydawniczych SBP, redaktorzy naczelni pięciu czasopism wydawanych przez SBP oraz przedstawiciel EBIB. Na przewodniczącego Rady powołany został prof. dr. hab. Jacek Wojciechowski. Rada oceniła dotychczasowe dokonania wydawnictwa, zaopiniowała plan wydawniczy na 2005 r. oraz przedyskutowała wiele zagadnień związanych z wydawaniem czasopism i książek, skupiając uwagę na ocenie i budowie oferty wydawniczej SBP oraz promocji produktów tej oficyny. Z ubolewaniem skonstatowano spadek nakładów książek i czasopism w ostatnich latach, co tłumaczono zubożeniem bibliotek i, co jeszcze bardziej przyczyniające, obniżeniem aktywności czytelniczej samych bibliotekarzy. Z myślą o promocji wypowiedziano się m.in. za publikowaniem w „Bibliotekarzu”, „Poradniku Bibliotekarza” oraz „Biuletynie EBIB” spisów treści czasopism wydawanych przez SBP.

Podczas posiedzenia wręczono prof. dr. hab. Barbarze Sosińskiej-Kalacie dokument powołujący ją na stanowisko redaktora naczelnego „Przeglądu Bibliotecznego”, a prof. dr. hab. Elżbiecie Barbarze Zybort – na przewodniczącą Rady Redakcyjnej tego samego czasopisma.

■ **Nowy obszerny numer „Biuletynu EBIB”.** Najnowszy 61 numer zawiera następujące artykuły: Elena Maceviciute: *Być albo nie być razem – czy istnieje wybór?*; Artur Paszko: *Kilka refleksji na temat regionalnej i ponadregionalnej współpracy bibliotek*; Anita Januszewska: *Współpraca bibliotek naukowych w regionie pomorskim*; Mirosława Różycka: *Środowiskowa współpraca bibliotek naukowych Szczecina*; Małgorzata Kempa: *Konsorcjum Bibliotek Naukowych Regionu Kujawsko-Pomorskiego – powstanie, zarys działalności, projekty na przyszłość*; Ewa Dobrzyńska-Lankosz: *Krakowski Zespół Biblioteczny – 10 lat współpracy*; Jadwiga Nowacka: *Współpraca bibliotek pogranicza – specyfika działalności bibliotecznego na przykładzie Biblioteki Publicznej im. Marii Konopnickiej w Suwałkach*; Ewa Grzempa, Janusz Maciej Łokaj: *Porozumienie bibliotek pogranicza. Kalendarium transgranicznej współpracy bibliotek Euroregionu Nysa*; Robert B. Hall: *Konsorcjum Bibliotek Naukowych M25 – współpraca bibliotek Anglii południowo-wschodniej*; Jüri Järs: *Współpraca estońskich bibliotek naukowych: kwestie integracji i wspólnego korzystania z zasobów*; Ainslie Dewe: *Nowa era współpracy bibliotek w Nowej Zelandii*; Małgorzata Kisilowska: *Procesy informacyjne w kulturze zjednoczonej Europy*; Jadwiga Nowacka: *Regionalizm książki na Suwalszczyźnie*.

■ **Zakończenie III edycji konkursu „Z ekonomią na ty”.** Dobięła końca III edycja konkursu dla powiatowych bibliotek publicznych „Z ekonomią na ty” organizowanego przez Narodowy Bank Polski we współpracy z Biblioteką Narodową. 6 grudnia ub.r. w siedzibie Biblioteki Narodowej z udziałem prezesa NBP Leszka Balcerowicza i dyrektora BN Michała Jagielly odbyła się uroczystość wręczenia nagród.

5 równorzędnych nagród głównych (10 000 zł) otrzymały:

- Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Ropczycach,
- Chełmska Biblioteka Publiczna,
- Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Rzeszowie,
- Centrum Kultury. Miejska Biblioteka Publiczna w Chojnie,
- Biblioteka Publiczna w Pastęku.

- 5 równorzędnych wyróżnień (2000 zł) otrzymały:
- Powiatowa Biblioteka Publiczna w Wieruszowie,
 - Miejska Biblioteka Publiczna w Jaśle,
 - Miejska Biblioteka Publiczna im. Cypriana Norwida w Złotowie,
 - Miejska Biblioteka Publiczna w Kędzierzynie-Koźlu,
 - Miejska Biblioteka Publiczna w Ostrowcu Świętokrzyskim.

■ **Przekazanie pakietu książek bibliotekom gminnym przez International Paper Kwidzyn S.A.** W dn. 16 grudnia odbyła się w Bibliotece Narodowej konferencja prasowa z udziałem dziennikarzy i bibliotekarzy, zorganizowana przez Porozumienie Wydawców, wspierana przez SBP, pod-

czas której poinformowano o przekazaniu przez International Paper Polska ufundowanych 1000 pakietów książek z Kanonu Książek dla Dzieci i Młodzieży bibliotekom gminnym i miejskim w całym kraju. Jacek Fijałkowski, prezes International Paper Polska wręczył takie pakiety bibliotekarzom obecnym na tym spotkaniu. Podczas konferencji mówiono o stanie księgozbiorów bibliotecznych, a także o akcjach podejmowanych przez Fundację ABCXXI. Program Zdrowia Emocjonalnego.

■ **Wieczór wspomnień poświęcony Józefowi Lewickiemu.** Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, gdzie plk Lewicki był wieloletnim dyrektorem, i Zespół Historyczno-Pamiętnikarski przy Stołecznym Oddziale SBP zorganizowały w dniu 13 grudnia ub.r. wieczór wspomnień poświęcony temu wieloletniemu członkowi władz SBP, zasłużonemu działaczowi bibliotekarstwa wojewódzkiego, ruchu zawodowego bibliotekarzy i szkolnictwa bibliotekarskiego na poziomie średnim. W gronie licznie zebranych przyjaciół i kolegów Józefa Lewickiego oraz małżonki i syna wspomnieniami dzielili się: Lucjan Biliński, Stanisław Czajka, Marcin Drzewiecki, Tadeusz Hussak, Janina Jagielska, Stanisław Korman, Krystyna Kuźmińska, Mirosława Majewska, Stefan Miedziński. Mówiono nie tylko o zasługach, ale także o tych cechach osobowości, które owocowały sukcesami w pracy zawodowej i społecznej, zjednały mu licznych przyjaciół oraz spowodowały powszechne uznanie i szacunek wśród bibliotekarzy.

■ **Publikacje otrzymane**

Publikacje zwarte: Bogumiła Celer: *Kalisz i Ziemia Kaliska na lamach „Ilustrowanego Kuriera Kaliskiego” 1926-1927*. Kalisz: Książnica Pedagogiczna w Kaliszu i Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 2004; Albin Heinrich: *Repertorium codicum manuscriptorum in caesareo-regia Bibliotheca Scherschnickiana Teschii*. Wrocław: Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego 2004; *Katalog średniowiecznych rękopisów Książnicy Cieszyńskiej*. Oprac. Marian Zwiercan. Wrocław: Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego 2003.

Publikacje ciągłe: „Kraków” 2004 nr 2 (z ciekawym artykułem J. Wojciechowskiego o bibliotekach), „Library, Information and Media Studies” (Japonia) 2004 vol. 2, no. 1; „Miesięcznik Prowincjonalny” 2004 nr 9-10; „Bibliotekarz Radomski” 2004 nr 3-4.

ZAPROSILI NAS: Bibl. Elbląska na pokaz slajdów fotoreporterów „Polityki” (2.12.04) ● Bibl. Śl. na spotkanie z prof. Krzysztofem Wieczorkiem i na koncert jazzowy w wykonaniu Mai Winkler (14.12.04) ● BN na spotkanie świąteczne i uroczystość wręczenia dyplomów Przyjaciółom i Mecenasom BN (14.12.04), na I Sympozjum Stałej Konferencji Współpracy Kulturalnej nt. „Granice Europy – czy istnieje wspólna europejska przestrzeń kulturowa” (17-18.12.04) ● Centr. Bibl. Roln. na otwarciu wystawy grafik Romana Mirowskiego (17.12.04) ● MBP w Sosnowcu na III Sesję Zagłębiowską (9.12.04) ● WiMBP we Wrocławiu na wystawę rysunku Anny Marii Kram w Galerii Pod Plaforem (10.12.04).

WYDAWNICTWO
SBP

JUŻ W DRUKUI

WYDAWNICTWO
SBP

Bardzo potrzebna wszystkim bibliotekarzom, informatykom i filologom książka prof. B. Bojar *Językoznawstwo dla studentów informacji naukowej*. Podręcznik.

KUPUJCIE BO WARTO!

Spis treści

Contents

Mówiąc między nami (Jan WOŁOSZ)	1
Listy	2
Pismo Dyrekcji WiMBP w Łodzi do Departamentu Legislacyjno-Prawnego Ministerstwa Kultury w sprawie wyjaśnienia statusu bibliotek publicznych wchodzących w skład innych jednostek organizacyjnych	2
Odpowiedź na ww. pismo Departamentu Legislacyjno-Prawnego Ministerstwa Kultury w dn. 30.11.2004 r.	3
Artykuły	5
Katarzyna WINOGRODZKA: Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2004	5
Bolesław HOWORKA: Dozwolony użytek chronionych utworów w znowelizowanej ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych	15
Ewa GŁOWACKA: <i>Benchmarking</i> w bibliotekach	23
Z bibliotek	28
Program ochrony starodruków – digitalizacja inkunabułów i postinkunabułów w WiMBP w Zielonej Górze (Alicja LIPIŃSKA)	28
Przegląd publikacji	31
Sygnały o nowych publikacjach (Halina MIGAS-BRONIEK)	31
Pyłki (Andrzej KEMPA)	32
Poczytajmy, poczatujmy... (RyT)	33
Z żałobnej karty	34
Wanda Sampolska (6.06.1906 – 9.08.2004) (Zdzisław BIELEŃ)	34
Jan Jakubowski (23.12.1928 – 10.10.2004) (Wanda MATWIEJCZUK)	35
Wyjaśnienia prawne	36
Blaski i cienie wypożyczenia międzybibliotecznego (Lucjan BILIŃSKI)	36
Udostępnianie kopii zamiast oryginału (Lucjan BILIŃSKI)	36
W kilku słowach	37
Just between us (Jan WOŁOSZ)	1
Letters	2
Letter of Heads of the Voivodeship and City Public Library in Lodz to the Department for the Legislative and Legal Matters of the Ministry of Culture Concerning the Status of Public Libraries Belonging other Administrative Units	2
Reply to his letter from the Department for the Legislative and Legal Matters from 30th Nov. 2004 r.	3
Articles	5
Katarzyna WINOGRODZKA: State of Art Report on Automation of Public Libraries 2004	5
Bolesław HOWORKA: Fair Use of Protected Works in the Revised Copyright and Related Rights Act	15
Ewa GŁOWACKA: Benchmarking in Libraries	23
From Libraries	28
Program for Protection of Old Prints – Digitization of Incunabules i Postincunables in the Voivodeship and City Public Library in Zielona Góra (Alicja LIPIŃSKA)	28

Review of Publications	31
New Books Flash (Halina MIGAS-BRONIEK)	31
Stardust (Andrzej KEMPA)	32
Let's Read, Let's Chat... (RyT)	33
Obituaries	34
Wanda Sampolska (6.06.1906 – 9.08.2004) (Zdzisław BIELEŃ)	34
Jan Jakubowski (23.12.1928 – 10.10.2004) (Wanda MATWIEJCZUK)	35
Legal Explanations	36
Ups and Downs of the Interlibrary Lending (Lucjan BILIŃSKI)	36
Making available copy instead of original (Lucjan BILIŃSKI)	36
In a Nutshell	37

BIBLIOTEKARZ

Czasopismo wydawane przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich oraz Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy

Komitet Redakcyjny: Lucjan BILIŃSKI, Stanisław CZAJKA, Marcin DRZEWIECKI (przewodniczący), Bolesław HOWORKA, Janina JAGIELSKA, Stanisław KRZYWICKI, Irena SUSZKO-SOBINA, Józef ZAJĄC

Redaktor naczelny: Jan WOŁOSZ. Sekretarz Redakcji: Andrzej JOPKIEWICZ. Tłum. na jęz. angielski: Maria JANOWSKA

Redaktor techniczny: Marta KIBIL. Skład i łamanie: Ewa KOSSOWSKA-SALAŃSKA

WYDAWNICTWO

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich

00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7, tel. 827-52-96

Dyrektor Wydawnictwa – Janusz NOWICKI

e-mail: wyd.sbp-portal@wp.pl

Dział Sprzedaży – e-mail: sprzedaz_sbp@wp.pl

Konto SBP: Millennium 70 1160 2202 0000 0000 2814 5355

Druk i oprawa: Zakład Poligraficzny PRIMUM s.c., Kozerki 17a, 05-825 Grodzisk Mazowiecki

Nakład: 2450 egz., ISSN 0208-4333. Indeks 352624

WARUNKI PRENUMERATY „PORADNIKA BIBLIOTEKARZA” I „BIBLIOTEKARZA”

„RUCH” S.A

Wpłaty na prenumeratę przyjmowane są tylko na okresy kwartalne. Cena prenumeraty krajowej na I kwartał 2005 r. wynosi 27 zł, a cena prenumeraty ze zleceniem dostawy za granicę jest o 100% wyższa od krajowej.

1. Prenumerata krajowa:

- Przedpłaty na prenumeratę przyjmują jednostki kolportażowe „RUCH” S.A właściwe dla miejsca zamieszkania. Termin przyjmowania wpłat na prenumeratę krajową i zagraniczną do 5 każdego miesiąca poprzedzającego okres rozpoczęcia prenumeraty.

2. Prenumerata zagraniczna:

- Wpłaty przyjmuje jednostka „RUCH” S.A Oddział Krajowej Dystrybucji Prasy na konto: PEKAO S.A IV O/ Warszawa 68124010531111000004430494 lub kasa Oddziału.
- Informacji o warunkach prenumeraty udziela ww. Oddział – 01-248 Warszawa, ul. Jana Kazimierza 31/33. Tel: (prefiks) (0-22) 53-28-731, 53-28-816, 53-28-819, 53-28-820,
- infolinia 0-800-1200-29, w internecie <http://www.ruch.pol.pl>
- **Adres do korespondencji:** „RUCH” S.A O.K.D.P., ul. Jana Kazimierza 31/33, 01-248 Warszawa

POCZTA POLSKA

1. Przyjmowanie przedpłat od prenumeratorów, we wszystkich urzędach pocztowych w całym kraju w terminach:

- a. do 25 listopada – na prenumeratę realizowaną od 1 stycznia następnego roku,
- b. do 25 lutego – na prenumeratę realizowaną od 1 kwietnia bieżącego roku,
- c. do 25 maja – na prenumeratę realizowaną od 1 lipca bieżącego roku,
- d. do 25 sierpnia – na prenumeratę realizowaną od 1 października bieżącego roku.

2. Urzędy pocztowe właściwe dla miejsca zamieszkania lub siedziby prenumeratora przyjmują przedpłaty odpowiednio:

- a. do 30 listopada – na prenumeratę realizowaną do stycznia następnego roku,
 - b. do końca lutego – na prenumeratę realizowaną od 1 kwietnia bieżącego roku,
 - c. do 31 maja – na prenumeratę realizowaną od 1 lipca bieżącego roku,
 - d. do 31 sierpnia – na prenumeratę realizowaną od 1 października bieżącego roku.
- Przedpłaty na prenumeratę są przyjmowane przez listonoszy i doręczycieli (od osób niepełnosprawnych w miastach) od wszystkich mieszkańców wsi i małych miasteczek gdzie dostęp do urzędu pocztowego jest utrudniony.
 - Prenumerata prasy obejmuje pełne okresy kwartalne.
 - Wpłaty na prenumeratę są przyjmowane bez pobierania dodatkowych opłat, bez obowiązku wypełniania blankietów wpłat.
 - Zaprenumerowane egzemplarze są doręczane do miejsca zamieszkania prenumeratora lub jego siedziby bez pobrania dodatkowych opłat.

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

Prenumeratę można również zrealizować w **Dziale Promocji i Sprzedaży Biura ZG SBP**, Al. Niepodległości 213, 02-086 Warszawa, tel. (0-22) 825-50-24, fax: 825-53-49, e-mail: sprzedaz_sbp@wp.pl

DO WSZYSTKICH TYCH, KTÓRZY SIĘ KSZTAŁCĄ LUB DOSKONALĄ

Życzymy Wam sukcesów w nauce.

Pamiętajcie o tym, że **WYDAWNICTWO SBP** jest dla Was. Publikujemy większość literatury Wam potrzebnej. Autorami tych książek są sprawdzeni praktycy, dydaktycy i naukowcy. Co roku wydajemy kilkanaście pozycji książkowych. Z każdym rokiem nasza oferta jest bogatsza.

POLECAMY NASZE CZASOPISMA

Znajdziecie w nich wszystko co aktualne i najważniejsze
w bibliotekarstwie i informacji naukowej

BIBLIOTEKARZ. Indeks 352624. Miesięcznik o charakterze fachowym i naukowym. Ukazuje się od 1929 r. Czasopismo wydawane przez SBP oraz Bibliotekę Publiczną m. st. Warszawy.

PORADNIK BIBLIOTEKARZA. Indeks 369594. Miesięcznik instrukcyjno-metodyczny. Ukazuje się od 1949 r. Czasopismo wydawane przez SBP.

ZAGADNIENIA INFORMACJI NAUKOWEJ. Od 1993 r. czasopismo jest wydawane przez Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego oraz SBP, jako półrocznik.

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY. Czasopismo naukowe ukazujące się od 1927 r. niezbędne dla całego środowiska bibliotekarskiego. Od 2004 r. wydawany wyłącznie przez SBP. Kwartalnik.

EBIB. Elektroniczna Biblioteka i Biuletyn EBIB. Wychodzi w formie elektronicznej od 1999 r. Działa w strukturze SBP od 2003 r.

Adresy: <http://ebib.oss.wroc.pl.>; ebib.redakcja@oss.wroc.pl

KAŻDĄ KSIĄŻKĘ NASZEGO WYDAWNICTWA możesz zamówić:

Pisemnie	– Dział Promocji i Kolportażu
02-086 Warszawa, Al. Niepodległości 213
Telefonicznie	– (0-prefiks - 22) 825-50-24; 608-28-26
Faks	– (0-prefiks - 22) 825-53-49
E-mail:	sprzedaz_sbp@wp.pl

Oferujemy Państwu także sprzedaż odręczną w dwóch punktach: w Wydawnictwie SBP – Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7 oraz w Dziale Promocji i Kolportażu – Al. Niepodległości 213. Staramy się – zważywszy na status materialny środowiska bibliotekarskiego – utrzymywać ceny na poziomie niskim i średnim, a część pozycji wydajemy na zasadzie *non profit*.

**KUPUJCIE U NAS! BEZ NASZYCH KSIĄŻEK
ŚWIAT BIBLIOTEKARSKI BYŁBY UBOŻSZY**